

Overvallen in beeld

Overvallen in beeld

Gedrag van daders, slachtoffers en omstanders

M.R. Lindegaard
W. Bernasco
T. deVries

In opdracht van:
Programma Politie & Wetenschap

Foto omslag: Dieter Telemans/Hollandse Hoogte

Ontwerp:
Mediaevel Tekst en Vorm & Martien Frijns

ISBN: 978 90 352 4918 9
NUR: 800, 624

Realisatie:
Reed Business, Amsterdam

© 2016 Politie & Wetenschap, Apeldoorn; Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en
Rechtshandhaving, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opname of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Publicatie- en Reproductierechten Organisatie (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

No part of this publication may be reproduced in any form, by print, photo print or other means without written permission from the authors

Inhoud

	Voorwoord	7
1	Inleiding	9
1.1	Slachtofferverzet en ingrijpen door omstanders	10
1.2	Doel en vraagstelling	11
1.3	Aanleiding	12
1.4	Onderzoeksmethode: camerabeelden als gegevensbron	14
1.5	Relevantie	16
2	Van cameraopnamen tot beeldanalyse	19
2.1	Toegang	20
2.2	Selectie	21
2.3	Kenmerken van de overvallen	22
2.3.1	Doelwitten	22
2.3.2	Tijdsduur	23
2.3.3	Aanwezige daders, slachtoffers en omstanders	23
2.3.4	Wapens	23
2.3.5	Geweld	24
2.3.6	Succes	24
2.4	Software	24
2.5	Analyse	26
2.5.1	Codering	26
2.5.2	Betrouwbaarheid	31

3	Overvallen in stappen	33
3.1	Het script van een overval	33
3.1.1	Bedreiging, weerstand, geweld en samenwerking	34
3.1.2	Overzicht gedrag per overval	35
3.2	Overvallen met en zonder geweld	35
3.2.1	Een typische overval met weerstand en geweld	37
3.2.2	Een typische overval met bedreiging en zonder weerstand	38
3.3	Succesvolle en mislukte overvallen	39
3.3.1	Een typische mislukte overval met weerstand en geweld	40
3.4	Hypothesen voor verklaringen van patronen	41
3.4.1	Geen weerstand en geen geweld: relationele dominantie	41
3.4.2	Weerstand en geweld: herstellen van dominantie	41
3.4.3	Weerstand zonder geweld: het shockeffect	42
3.4.4	Mislukte overvallen: gebrek aan dominantie	43
4	Conclusies	45
5	Aanbevelingen	49
5.1	Advies voor slachtoffers	49
5.2	Advies voor omstanders	50
5.3	Consequenties voor RAAK	50
5.4	Consequenties voor politie	51
	Literatuur	53
	Bijlagen	57
1	Tabellen bij hoofdstuk 2	57
2	Tabellen bij hoofdstuk 3	62

Voorwoord

In dit rapport wordt verslag gedaan van een onderzoek naar gedrag van daders, slachtoffers en omstanders tijdens overvallen in de detailhandel en horeca. De bevindingen zijn gebaseerd op de observatie en analyse van beeldmateriaal dat automatisch was opgenomen door bewakingscamera's. De opdrachtgever van het onderzoek was het programmabureau Politie en Wetenschap. De begeleiding vanuit Politie en Wetenschap werd verzorgd door Renske Emmelkamp, Kees Loef en Annemieke Venderbosch. Het onderzoek begon in november 2014 en werd in maart 2016 afgesloten. Het kon plaatsvinden dankzij de medewerking van veel personen en instanties. Onze dank betreft in de eerste plaats politiemedewerkers bij de eenheden Amsterdam en Rotterdam. Zij hebben veel inspanningen verricht om beeldmateriaal van overvallen bijeen te brengen en op te slaan voor gebruik. Zonder hun inzet was dit onderzoek niet tot stand gekomen. Wij danken in het bijzonder Rob den Besten van de eenheid Rotterdam en Bart Driessen van de eenheid Amsterdam. We danken Ton Vogel van de eenheid Amsterdam. Hij bracht ons op het goede spoor in onze zoektocht naar beeldmateriaal. Wij willen ook graag de leden van de leescommissie bedanken voor opbouwende commentaren en leerzame discussies. De leescommissie bestond uit Don Weenink, Henk Elffers, Anne van de Kieft, Jos van der Stap, Kees Loef en Annemieke Venderbosch. Bij de verwerking van onderzoeksgegevens speelde Floris Mosselman een belangrijke rol. Tijdens de stage van zijn masterstudie aan de Universiteit van Amsterdam heeft hij, samen met Tom de Vries, ten behoeve van de hier gepresenteerde analyses het volledige beeldmateriaal in detail bestudeerd en gecategoriseerd.

Marie Rosenkrantz Lindegaard

Wim Bernasco

Tom de Vries

Inleiding

‘Goed opgelost door Osdorp’, schreef AT5 toen een overvaller door omstanders werd achtervolgd en mishandeld nadat hij een overval op een supermarkt had gepleegd.¹ De dader had een mes tegen de keel van een van de caissières gehouden, waarna hij door meerdere omstanders werd aangevallen en bewusteloos achter werd gelaten op de stoep. Hoewel direct verzet tegen daders door omstanders zelden voorkomt, komt het regelmatig voor dat slachtoffers dit doen: ze vallen aan, weigeren te doen wat van hen geëist wordt, roepen om hulp of proberen te ontsnappen (Tark & Kleck, 2004).

De maatschappelijke houding ten opzichte van slachtofferverzet is buitengewoon dubbelzinnig: aan de ene kant wordt slachtoffers geadviseerd om mee te werken en geen verzet te bieden. Aan de andere kant worden zij als helden beschouwd wanneer ze er in slagen de dader tegen te houden of zelfs aan de politie over te dragen.

In Nederland ontvangen jaarlijks ongeveer duizend winkeliers een training waarin zij aanwijzingen krijgen die gericht zijn op het voorkómen van geweld in geval van een overval. De trainingen gaan uit van het RAAK-principe: Rustig blijven. Accepteer de situatie. Afgeven van geld of goederen. Kijk hoe de dader eruitziet.

Tegelijkertijd stimuleert het kabinet het idee van de participatiesamenleving, waarin ‘initiatieven waarbij burgers de politie een handje helpen bij preventie en opsporing’ volgens de minister van Veiligheid en Justitie steun moeten krijgen.² De participerende burger werd ook door de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport aangemoedigd niet toe te kijken en te fotograferen in geweldsituaties, maar tussen beide te komen (Lochem e.a., 2014: 4). De rechter en het Openbaar Ministerie hebben bovendien meer ruimte voor een beroep op

1 Zie: www.at5.nl/artikelen/145824/gewapende_overvaller_osdorp_in_elkaar_geslagen_iemand_gaf_nog_rotschop_na.

2 Toespraak door Ivo Opstelten, toenmalig minister van Veiligheid en Justitie, Veiligheidscongres, Zeist 11 november 2010, www.rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2010/11/11/veiligheidscongres-2010-toespraak-door-minister-opstelten-van-veiligheid-en-justitie-zeist-11-november-2010.

noodweer(exces) gekregen, waardoor de ingrijpende burger minder risico loopt dat zijn optreden wordt gekwalificeerd als strafbaar (Lochem e.a., 2014: 4). Wat de consequenties zijn van de verspreiding van het RAAK-principe van de filosofie voor de ingrijpende burger is momenteel onduidelijk. De maatschappelijke dubbelzinnigheid over wat slachtoffers en omstanders zouden moeten doen tijdens misdrijven in het algemeen en tijdens overvallen in het bijzonder, is mogelijk een weerslag van het gebrek aan wetenschappelijke kennis over de gevolgen van ingrijpen door slachtoffers en omstanders in dit soort situaties.

Een van de belangrijkste beperkingen van de huidige kennis over effecten van slachtofferverzet, is dat ze uitsluitend gebaseerd is op de retrospectieve beschrijvingen van betrokkenen (daders, slachtoffers en omstanders). Het is bijna onvermijdelijk dat dergelijke beschrijvingen gekleurd worden door de rol van de persoon aan wie het gevraagd wordt. Onderzoek onder daders laat zien dat daders vooral geweld gebruiken wanneer slachtoffers zich verzetten (Bernasco e.a., 2013). Onderzoek onder slachtoffers laat daarentegen zien dat verzet weinig effect heeft, omdat daders van begin af aan gewelddadig zijn (Tark & Kleck, 2004). Mogelijk proberen daders hun gedrag goed te praten door de schuld voor het eigen gedrag op de slachtoffers af te schuiven. Mogelijk hebben slachtoffers niet voldoende inzicht in de rol die ze zelf hebben gespeeld bij de escalatie of de-escalatie, of de rol die ze hadden kunnen spelen bij het voorkomen van geweld.

1.1 Slachtofferverzet en ingrijpen door omstanders

Onderzoek naar slachtofferverzet levert dus tegenstrijdige bevindingen op. Aan de ene kant laat onderzoek op basis van slachtofferenquêtes zien dat slachtofferweerstand de kans op het voorkómen van een misdrijf vergroot en dat het geen effect heeft op de kans op verwondingen onder slachtoffers (Kleck & DeLone, 1993; Skogan & Block, 1983). Aan de andere kant laat onderzoek gebaseerd op daderinterviews zien dat slachtofferweerstand juist geen invloed heeft op de kans het misdrijf te voorkomen, maar wel op het risico van escalatie van geweld (Bernasco e.a., 2013; Copes e.a., 2012; Jackson-Jacobs, 2013; Jacobs, 2012; Luckenbill, 1980; McCluskey, 2013; Schreijenbergh & Kriek, 2013). De discrepantie tussen deze bevindingen houdt mogelijk verband met verschillen tussen dader- en slachtofferperspectieven, en met de wens van zowel slachtoffers als daders om het eigen gedrag als legitiem en zinvol aan te merken. Omdat informatie over gedrag tijdens misdrijven vrijwel uitsluitend achteraf wordt verza-

meld, bestaat de mogelijkheid dat de herinnering van wat is waargenomen en hoe is gehandeld, vertekend wordt.

Onderzoek naar het gedrag van omstanders richt zich vooral op redenen voor het al dan niet ingrijpen. Omstanders grijpen bijvoorbeeld eerder in als ze alleen zijn dan wanneer andere omstanders aanwezig zijn tijdens het delict (Fischer e.a., 2011). Ook is bekend dat omstanders vaker ingrijpen als ze het gevoel hebben een groepsidentiteit te delen met de slachtoffers (Levine & Crowther, 2008). De aanwezigheid van camera's zou ook een positief effect hebben op het ingrijpen van omstanders (Van Bommel e.a., 2012). Tot nu toe is weinig onderzoek gedaan naar de gevolgen van het eventuele ingrijpen van omstanders (Hart & Miethe, 2008). Het is bijvoorbeeld niet bekend hoe gedrag van daders en slachtoffers beïnvloed wordt door omstanders.

Samenvattend kan worden gesteld dat op grond van eerder onderzoek niet duidelijk is welke vormen van slachtoffer- en omstandergedrag productief en welke contraproductief zijn om een delict af te doen breken, en om te voorkomen dat daders geweld gebruiken. Meewerken en voldoen aan de eisen van daders lijkt de aangewezen respons wanneer het doel is om geweld te vermijden, maar heeft dat ook gevolgen voor de mate van materiële schade of voor de kans dat de daders worden aangehouden of opgespoord? Kunnen slachtoffers en omstanders ervoor zorgen dat (een poging tot) een misdrijf wordt afgebroken? Kunnen zij vermijden dat de daders fysiek geweld gebruiken? Kan preciezer worden aangegeven welke handelingen van slachtoffers en omstanders invloed hebben op het gedrag van daders? Op die vragen heeft onderzoek nog geen antwoord kunnen geven.

1.2 Doel en vraagstelling

Dit onderzoek beoogt de methodologische problemen van onderzoek gebaseerd op slachtoffer- en daderschap te omzeilen door de analyse van beeldmateriaal van overvallen in de detailhandel en horeca die zijn vastgelegd met surveillancecamera's.

Overvallen zijn misdrijven met een grote maatschappelijke impact (Cook, 2009). Een belangrijke reden om dit onderzoek op overvallen te richten is echter van pragmatische aard: er is nu eenmaal veel meer beeldmateriaal beschikbaar van overvallen dan van bijvoorbeeld mishandelingen of verkrachtingen. Overvallen in de openbare ruimte ('straatroof') zijn om deze reden ook niet onderzocht: er is nauwelijks beeldmateriaal van beschikbaar.

Camerabeelden bieden de mogelijkheid het gedrag van alle betrokkenen bij een overvalsituatie in detail te analyseren. Er is geen sprake van filters die het beeld achteraf ‘kleuren’. De beelden maken het mogelijk objectief en in detail te bepalen hoe verschillende gedragsvormen een rol spelen bij het verloop van overvallen.

Wij behandelen in het onderhavige onderzoek twee hoofdvragen:

- 1 Zijn er vormen van slachtoffer- en omstandergedrag aan te wijzen die kunnen voorkómen dat daders de overval succesvol uitvoeren?
- 2 Zijn er vormen van slachtoffer- en omstandergedrag aan te wijzen die kunnen voorkómen dat slachtoffers en omstanders worden blootgesteld aan lichamelijk geweld?

1.3 Aanleiding

Uit ons eerdere onderzoek naar geweld tijdens overvallen, gebaseerd op dader-interviews, kwam naar voren dat de belangrijkste factor voor geweldgebruik door de dader verzet van het slachtoffer is (Bernasco e.a., 2013). Volgens de beschrijvingen van het verloop van de overvallen waren er twee momenten aan te wijzen waarop daders geweld gebruikten. Wanneer de daders bij voorbaat weerstand verwachtten – zoals bij beoogde slachtoffers die veel straatkennis hebben –, gebruikten de overvallers vanaf het begin geweld. Ze overmeesterden de slachtoffers om mogelijk verzet in de kiem te smoren. Wanneer ze geen weerstand verwachtten – bij ‘gewone burgers’, zoals winkelpersoneel –, gebruikten ze alleen geweld op het moment dat slachtoffers zich verzetten (Bernasco e.a., 2013). Sommige slachtoffers kunnen geweld dus vermijden door tijdens een overval geen weerstand te bieden en aan de eisen van de overvallers te voldoen. Mensen van wie daders weerstand verwachten, lijken minder opties te hebben. Potentiële slachtoffers weten uiteraard niet altijd tot welke van beide groepen zij gerekend worden.

In de media, maar ook op wetenschappelijke fora komt al snel de vraag naar voren of deze uitkomsten niet gekleurd zijn door het perspectief van de daders. Zoals journalisten het vaak verwoorden: ‘Natuurlijk zeggen daders dat je gewoon alles moet afgeven en meewerken. Dat maakt hun vak een stuk makkelijker!’

Om dit soort vertekeningen te vermijden, gebruikten we in de interviews verschillende technieken die erop gericht zijn zo dicht mogelijk bij de feitelijke gebeurtenissen te blijven. Zo vroegen we bijvoorbeeld niet waarom daders geweld gebruikten, maar vroegen we ze in detail te beschrijven wat ze precies

deden in concrete fases van verschillende overvallen. Desalniettemin bleven onze conclusies gebaseerd op daderperspectieven. Daarbij dient ook bedacht te worden dat veel gedetineerde daders al zeer vaak verklaringen hebben afgelegd over de betreffende overval, en mogelijk met die versie van hun verhaal vergroeid zijn geraakt.

Daders gaven bijvoorbeeld aan dat ze waren begonnen met het slaan van slachtoffers toen die slachtoffers bleven zitten terwijl hun gezegd was om op te staan. In dergelijke gevallen veronderstelden we dat het geweld werd gepleegd naar aanleiding van slachtofferverzet. Maar of dit de werkelijke volgorde van het gedrag was, kon aan de hand van de interviews niet met zekerheid worden vastgesteld. Bovendien hadden slachtoffers wellicht ook andere dingen gedaan dan 'blijven zitten', en konden de daders zich die handelingen of woorden niet meer herinneren. Minder duidelijke vormen van verzet, zoals het groot maken van het lichaam, staren of over de balie leunen in de richting van de daders, kunnen ook een rol spelen bij het gebruik van dadergeweld, zonder dat de dader zich bewust is van deze non-verbale vormen van (symbolisch) verzet. Omgekeerd gebruiken daders wellicht ook bedreigingstechnieken waarvan zij zich slechts deels bewust zijn om medewerking tot stand te brengen. Ook deze zijn moeilijk te verwoorden tijdens een interview. Om deze voor de betrokkenen soms moeilijk te benoemen of te interpreteren handelingen beter 'in beeld te krijgen' kan beeldmateriaal van overvallen nuttig zijn.

In hoeverre slachtoffers erin slaagden daders weg te jagen met hun gedrag werd niet duidelijk door de daderinterviews. Dus wat slachtoffers zouden moeten doen om een voor de dader succesvolle afloop van de overval te voorkomen, bleef onduidelijk. Omdat daders de neiging leken te hebben hun succesverhalen te vertellen, kregen wij weinig informatie over mislukte overvallen. In vier gevallen waren de slachtoffers erin geslaagd de dader weg te jagen. In al die gevallen was het geweld geëscaleerd tot ernstig letsel voor de slachtoffers.

Over de vraag wat de rol was van omstanders boden de daderinterviews ook weinig inzicht. Uit de beschrijvingen werd duidelijk dat vaak omstanders aanwezig waren. Maar wat zij precies gedaan hadden en of ze een rol hadden gehad in de manier waarop de overval verliep, wisten de daders vaak niet. Het leek vooral alsof daders zich nauwelijks rekenschap gaven van de aanwezigheid en het gedrag van omstanders omdat ze volledig geconcentreerd waren op het afdwingen van medewerking door de slachtoffers.

Vanwege de tekortkomingen van onderzoek op basis van retrospectieve interviews met daders en/of slachtoffers besloten wij beelden van overvallen te verzamelen en te analyseren. Hoewel beelden niet automatisch objectief zijn en

ook altijd door een interpretatiefilter observaties worden, zijn ze wel objectiever dan herinneringen: ze kunnen herhaaldelijk (eventueel vertraagd) en door meerdere personen bestudeerd worden. Hierdoor kan meer systematisch en minder afhankelijk van de interpretatie van betrokkenen zelf in kaart worden gebracht welke gedragingen ‘verzet’ en ‘medewerking’ impliceren, wat omstanders doen en mogelijk ook welke vormen van gedrag de kans op een (voor de slachtoffers) gunstige afloop vergroten.

1.4 Onderzoeksmethode: camerabeelden als gegevensbron

Anders dan in eerder onderzoek naar overvallen wordt in dit onderzoek gebruikgemaakt van (bewegende) camerabeelden van de overvallen zelf. Het feit dat tegenwoordig op veel plaatsen (openbare ruimten, zoals straten en pleinen, en semipublieke locaties, zoals winkels en restaurants) permanent registrerende camera's actief zijn, maakt het mogelijk gedrag van daders, slachtoffers en omstanders systematisch en zorgvuldig te observeren. Hoewel de observatie van beeldmateriaal aan beperkingen onderhevig is (het camerastandpunt bepaalt de hoek van waaruit geobserveerd kan worden, geluid is vaak afwezig), is dit een enorme technische vooruitgang ten opzichte van onderzoek waarin op basis van verklaringen van daders, slachtoffers en omstanders een reconstructie van de overval moet worden gemaakt. Voor de eerste keer kunnen wij met deze data inzicht krijgen in het gedrag van mensen tijdens overvallen.

Systematische gedragsobservatie is een onderzoeksmethode die in de psychologie en de ethologie (gedragsbiologie) al een lange traditie kent. Ethologen en psychologen hebben onder andere veel onderzoek gedaan naar de rol van lichaamstaal in interactie tussen mensen en tussen primaten. Ethologen zijn uitsluitend op observaties aangewezen. Zij hebben gedrag van primaten geobserveerd en geanalyseerd, onder meer om agressie te kunnen voorspellen. Ze hebben geconcludeerd dat agressie bij primaten gepaard gaat met bepaalde lichaamsbewegingen en geluiden (De Waal & Hoekstra, 1980). Omdat primategedrag anders is dan menselijk gedrag, kunnen analyse-instrumenten van ethologen niet direct gebruikt worden.

Psychologen hebben menselijke lichaamsbewegingen geanalyseerd en categorieën ontwikkeld voor de betekenis van bepaalde bewegingen (Atkinson e.a., 2004; Gottman e.a., 1996; Tracy & Robins, 2007; Wallbott, 1998). Op basis van dit onderzoek zijn de verwachtingen dat agressie getoond wordt door: bewegingen in de richting van het slachtoffer, met de handen schudden, stampen

met de voeten (Atkinson e.a., 2004), de schouders optrekken, de armen naar voren strekken, afwisselende handhoudingen en hoge en dynamische bewegingsactiviteit (Wallbott, 1998). Passiviteit wordt mogelijk uitgedrukt door terugtrekkende en beschermende bewegingen, waaronder de handen voor het gezicht houden (Atkinson e.a., 2004) en de armen zijwaarts gestrekt houden (Wallbott, 1998).

Met een meta-analyse van een groot aantal onderzoeken naar het verband tussen dominantie en niet-verbale communicatie tonen Hall en collega's (2005) aan dat de volgende gedragingen verbonden zijn met dominantie:

- aankijken en praten;
- bewegen in richting van;
- afstand klein houden;
- aanraken;
- open lichaamshouding.

De volgende gedragingen zijn verbonden met submissie:

- niet aankijken tijdens praten;
- weg bewegen;
- op afstand blijven;
- zelfaanrakingen;
- dichte lichaamshouding.

In criminologisch onderzoek worden lichaamsbewegingen zelden op systematische wijze geanalyseerd. In een uitzonderlijk onderzoek dat gebaseerd was op de analyse van camerabeelden hebben Levine en collega's (2011) de betekenis van omstandergedrag tijdens conflicten in het uitgangsleven geanalyseerd. Ze hebben escalerend en verzoenend gedrag als volgt gedefinieerd. Tot escalerend gedrag wordt gerekend: aanraken, slaan, stompen, duwen, schoppen en iemand over de grond slepen aan het haar of aan de kleding. Tot verzoenend gedrag wordt gerekend: het maken van openhandgebaren, het blokkeren van contact tussen partijen, een persoon terughouden en het uit elkaar halen van vechtende mensen. De bevindingen tonen aan dat de aanwezigheid van omstanders vaker leidt tot verzoenend dan tot escalerend gedrag en dat de kans op verzoenend gedrag toeneemt met de hoeveelheid omstanders (Levine e.a., 2011). Deze bevinding is uitdagend voor een van de meest onderzochte bevindingen in de sociale psychologie, namelijk het *bystander effect*. Aan de hand van experimenten is aangetoond dat mensen vaker iemand in nood helpen als ze alleen zijn dan wanneer er ook anderen aanwezig zijn (Latané & Nida, 1981).

Het probleem met experimenteel onderzoek is dat het vanwege ethische redenen niet mogelijk is te onderzoeken wat er gebeurt in gewelddadige situaties als overvallen. Waar het op camerabeelden gebaseerde onderzoek van Levine en collega's (2011) aantoont dat de aanwezigheid van veel omstanders de kans op ingrijpen vergroot, laat onderzoek van gedrag in gevaarlijke noodsituaties zien dat het niet uitmaakt of omstanders alleen of in groepen zijn (Fischer e.a., 2011). Onderzoek naar gedrag in gevaarlijke noodsituaties toont aan dat omstanders altijd geneigd zijn om in te grijpen. De redenen voor het ingrijpen zijn onbekend, maar het zou te maken kunnen hebben met de empathische reactie in relatie tot het slachtoffer of met het belang van omstanders om de stress die ze ervaren te verkleinen door het slachtoffer te helpen (Fischer e.a., 2006).

Wat omstanders doen tijdens overvallen en welk effect hun handelingen hebben op de mate van agressie is niet eerder onderzocht. Uit eerder onderzoek is ook niet duidelijk geworden wat slachtoffers precies doen en op welke manier hun gedrag invloed heeft op de handelingen van de dader. Bij de observatie en analyse van overvallen zal in ieder geval ook rekening gehouden moeten worden met aspecten van gedrag die niet eerder onderzocht zijn, omdat overvallen nooit eerder werden geanalyseerd aan de hand van camerabeelden, en die niet of zelden gezien worden in ethologisch onderzoek naar conflicten en criminologisch onderzoek naar conflicten in het uitgaansleven. Bij overvallen wordt bijvoorbeeld bedreiging vaak gecommuniceerd door de aanwezigheid van camouflage (bivakmutsen) en het tonen van wapens. Bij vechtpartijen op straat worden er meestal methoden voor bedreiging gebruikt waarbij voorwerpen als wapens en kleding geen rol spelen (Levine e.a., 2011).

1.5 Relevantie

In onderhavig rapport leggen wij uit welk effect het gedrag van slachtoffers en omstanders heeft op het gebruik van geweld door overvallers en op de kans dat de daders de overval met succes afronden. Door een gedetailleerde analyse van 58 overvallen, ontwikkelden wij een typologie van handelingen (codeerschema) waarmee de opeenvolgende interacties tussen daders, slachtoffers en omstanders kunnen worden samengevat. Onze analyse beschrijft in detail hoe de handelingen van daders, slachtoffers en omstanders van invloed zijn op de uitkomsten van de overval in termen van geweld en succes. De uitkomsten van de analyse bieden inzicht in wat slachtoffers en omstanders zouden kunnen doen om de kans op dadergeweld en succesvolle overvallen te beperken.

Mede door de reacties op ons vorige onderzoek is het ons duidelijk geworden dat dit soort kennis een groot maatschappelijk belang heeft. Naast het RAAK-principe geeft de politie regelmatig advies over wenselijk slachtoffer- en omstandergedrag in geval van een overval, zoals recentelijk via ‘Pak de overval-ler – pak je mobiel’. Deze goedbedoelde aanbevelingen ontberen een wetenschappelijke onderbouwing. Het is dus onbekend wat de effecten zijn van het geadviseerde slachtoffer- en omstandergedrag op het gedrag van de dader. Met andere woorden: wij weten niet of het geadviseerde gedrag leidt tot escalatie of tot de-escalatie van geweld, en ook niet wat het effect is op de succesansen van de daders. Verder is onduidelijk of er verschil zou moeten zijn tussen gedragsadviezen aan omstanders en aan slachtoffers. Is de kans op escalatie bijvoorbeeld kleiner als omstanders ingrijpen dan wanneer slachtoffers dat doen?

Van cameraopnamen tot beeldanalyse

Tegenwoordig hangen op veel plaatsen in de openbare en semiopenbare ruimte surveillancecamera's (Flight, 2013). Cameratoezicht door overheden (politie, gemeenten) is een gevoelig onderwerp. De belangen van veiligheid en privacy zijn in veel gevallen tegenstrijdig. Aan de ene kant kunnen door cameratoezicht delicten voorkomen worden en zijn de beelden, als een delict gepleegd is, mogelijk bruikbaar bij de opsporing van de daders. Aan de andere kant hebben mensen recht op privacy.

Toezicht houden en het voorkomen van (escalatie van) incidenten is het primaire doel van de meeste camera's. Ook afschrikking kan een argument zijn: potentiële daders zien mogelijk af van een voorgenomen misdrijf of overtreding als zij beseffen dat er cameratoezicht aanwezig is. Overigens zijn mensen zich veelal niet bewust van de aanwezigheid van toezichtcamera's in de openbare ruimte (Van Eijk e.a., 2006). Het mogelijke nut van beeldmateriaal in het onderzoek naar gepleegde misdrijven wordt in de regel als bijvangst gezien en is, met uitzondering wellicht van camera's bedoeld om verkeersovertredingen te signaleren, zelden het voornaamste doel van cameratoezicht.

Beelden van toezichtcamera's mogen niet langer dan vier weken bewaard worden als er geen aangifte wordt gedaan van een delict voor de opsporing waarvan het beeldmateriaal nodig kan zijn (het delict zelf hoeft daarvoor niet in beeld te zijn). Wanneer wel aangifte wordt gedaan, worden de beelden in het politiedossier opgenomen. In het onderhavige onderzoek is beeldmateriaal van overvallen dat afkomstig is uit politiedossiers geanalyseerd. Beelden van overvallen zijn ook te vinden op internet, al zijn dat vaak beelden die niet uit Nederland afkomstig zijn. Daarbij is niet altijd duidelijk in hoeverre het beeldmateriaal gemanipuleerd is of dat de weergegeven incidenten zelfs in scène gezet zijn. Om deze redenen is hier gekozen voor 'ruw' beeldmateriaal, zoals dit in politiedossiers is opgenomen.

2.1 Toegang

Wanneer een overval heeft plaatsgevonden bij een bedrijf waar bewakings-camera's operationeel zijn, zal de politie de opgeslagen beelden in beslag nemen en bij het proces-verbaal voegen als mogelijk hulpmiddel bij de opsporing en als bewijsmateriaal. Het beeldmateriaal is dan dus onderdeel van een proces-verbaal en daarmee een justitiële gegevensbron. Om dit materiaal voor wetenschappelijk onderzoek te kunnen gebruiken, is toestemming van de minister van Veiligheid en Justitie vereist.

Voor het onderhavige onderzoek is via het Parket-Generaal toestemming gevraagd en gekregen voor het verzamelen van beeldmateriaal van overvallen beschikbaar bij de politie-eenheden Rotterdam en Amsterdam. De keuze voor deze eenheden is niet op inhoudelijke gronden gebaseerd, maar berust vooral op praktische afwegingen, onder meer op de bevinding dat maar liefst 36 procent van alle overvallen in Nederland in Amsterdam en Rotterdam plaatsvindt (Overvallen NL, 2016).

Bij de politie-eenheid Rotterdam maakt het overvallenteam gebruik van een centrale computer waar beeldmateriaal wordt opgeslagen. Daar worden de beelden opgeslagen van alle in het verzorgingsgebied gepleegde overvallen waarvan videomateriaal beschikbaar is. Hierdoor kon in augustus 2014 relatief eenvoudig een integrale kopie van het beschikbare beeldmateriaal gemaakt worden. In januari 2015 is ter aanvulling nieuw materiaal beschikbaar gesteld.

Bij de eenheid Amsterdam wordt niet met een centraal systeem voor beeldmateriaal gewerkt, maar is het uitsluitend decentraal beschikbaar bij de reches van verschillende districten. Omdat dit een zeer tijdrovende methode van dataverzameling vereist, hebben wij medewerking gezocht en gekregen van de afdeling Externe Communicatie van de eenheid Amsterdam. Deze afdeling houdt zich onder meer bezig met het bewerken van videomateriaal voor publiekscommunicatie, waaronder het tv-programma *OpsporingVerzocht*. De afdeling Externe Communicatie maakt de beeldselectie en bewerkt de beelden om slachtoffers en omstanders van overvallen onherkenbaar te maken. Deze afdeling beschikt over een grote collectie beeldmateriaal van overvallen, waaronder ook altijd de oorspronkelijke en onbewerkte beelden.

Het beeldmateriaal dat via de afdeling Externe Communicatie beschikbaar werd gesteld, is mogelijk niet representatief voor overvallen in Nederland. Overvallen waarvoor de hulp van het publiek wordt gevraagd, zijn immers vaak misdrijven met een hoge maatschappelijke impact. Ze zijn mogelijk gewelddadiger dan de gemiddelde overval, en het zijn in ieder geval overvallen die op

het moment van uitzending nog niet of nog niet volledig zijn opgehelderd. Omdat representativiteit geen primaire eis was die wij aan het materiaal stelden, en omdat het verzamelen van geschikt beeldmateriaal op andere wijze te arbeidsintensief zou zijn, hebben wij toch gekozen om gebruik te maken van dit beeldmateriaal. Uiteraard hebben we daarbij het volledige oorspronkelijke beeldmateriaal gebruikt, en niet uitsluitend het beeldmateriaal dat voor uitzending in *Opsporing Verzocht* geschikt was gemaakt.

2.2 Selectie

Nadat het materiaal van de overvallen door de politie beschikbaar was gesteld, is eerst onderzocht welke aangeleverde zaken daadwerkelijk bruikbaar materiaal bevatten. Zaken vielen af om de volgende redenen:

- Geen (bewegend) beeldmateriaal aanwezig.
- Beeldmateriaal bleek niet te openen (problemen met afspelen).
- Op de beelden was geen interactie te zien tussen daders en slachtoffers.
- Het beeldmateriaal is te onduidelijk.
- Het ging niet om beelden van een overval.

Relatief veel beelden uit Amsterdam waren bruikbaar voor de analyse. Dit heeft te maken met een voorgesprek dat wij hebben gevoerd met de afdeling Externe Communicatie. We hebben van tevoren uitgelegd dat we graag beelden wilden van interactie tussen daders en slachtoffers. Daardoor was al een voorselectie gemaakt. Dit verschil tussen de voorselectie van beeldmateriaal uit Amsterdam en de afwezigheid van voorselectie in Rotterdam zien we terug in tabel 2.1, waarin wordt weergegeven hoeveel zaken per politie-eenheid werden verstrekt, hoeveel er zijn afgefallen en om welke redenen. Van het materiaal uit Rotterdam waren 21 overvallen (15 procent) geschikt voor beeldanalyse, van het materiaal uit Amsterdam 37 (77 procent).

Tabel 2.1: Selectie van geschikt beeldmateriaal

	Aangeleverd beeldmateriaal	Werkt niet/ geen video	Geen interactie	Onduidelijk/ geen overval	In analyse
Rotterdam	136	45	69	1	21
Amsterdam	48	2	6	3	37
Totaal	184	47	75	4	58

2.3 Kenmerken van de overvallen

Wij hebben in totaal 58 overvallen onderzocht. Op de beelden daarvan waren interacties tussen daders, slachtoffers en soms ook omstanders te zien. In enkele gevallen was beeldmateriaal van meerdere camera's aanwezig, waardoor de overvallen letterlijk vanuit verschillende perspectieven bekeken konden worden. De kwaliteit van de opnamen was in de meeste gevallen erg goed, zodat lichaamsbewegingen en houdingen goed te zien waren. Gezichtsuitdrukkingen waren vaak moeilijk te identificeren, niet zozeer door beperkingen in de beeldresolutie, maar vooral door het perspectief van de camera.

2.3.1 Doelwitten

In Nederland worden per jaar tussen de twee- en drieduizend overvallen gepleegd, waarvan ongeveer 40 procent in Rotterdam en Amsterdam (Rovers e.a., 2010). De door ons onderzochte overvallen vonden allemaal plaats in Rotterdam en Amsterdam.

Tabel 2.2: Doelwitten van overvallen in onze steekproef

Type doelwit	#	%
Supermarkt	15	25,9
Hotel	7	12,1
Drank- of tabakszaak	7	12,1
Bar of restaurant	6	10,3
Juwelier	5	8,6
Nachtwinkel/minimarkt	3	5,2
Huishoudelijke artikelen	3	5,2
Tankstation	2	3,5
Belwinkel	1	1,7
Bloemenwinkel	1	1,7
Bioscoop	1	1,7
Drogist	1	1,7
Garage	1	1,7
Doe-het-zelfzaak	1	1,7
Schoonheidssalon	1	1,7
Snackbar	1	1,7
Taxi	1	1,7
Kledingwinkel	1	1,7
Totaal	58	100

Het spreekt voor zich dat de door ons geanalyseerde overvallen vooral plaatsvonden in vestigingen van detailhandel en horeca. Overvallen op privéwoningen komen in Nederland veel vaker voor dan overvallen op supermarkt en benzinestations (de nummers 2 en 3 in de top 10 van doelwitten van overvallen; Rovers e.a. 2010), maar in woningen hangen doorgaans geen surveillance-camera's. Uit tabel 2.2 blijkt dat supermarkten ook in onze steekproef het meest voorkomende doelwit zijn.

2.3.2 Tijdsduur

Omdat vragenlijsten en interviews geen antwoord kunnen geven op de vraag hoelang een gemiddelde overval duurt, heeft wetenschappelijk onderzoek tot nu toe geen gemiddelde duur kunnen bepalen. In onze steekproef duurde 33 procent van de overvallen korter dan een minuut, 36 procent duurde 2 tot 3 minuten en de overige 31 procent duurde langer dan 3 minuten.

2.3.3 Aanwezige daders, slachtoffers en omstanders

In Nederland wordt driekwart van alle overvallen gepleegd door één of twee daders (Rovers e.a., 2010). Het aantal slachtoffers en omstanders is onbekend. In dit opzicht is ons materiaal redelijk representatief voor het gemiddelde: 86 procent van de overvallen in onze steekproef werd gepleegd door één of twee daders. In 59 procent van de overvallen in onze steekproef is één slachtoffer aanwezig. In 38 procent zijn er twee of drie slachtoffers aanwezig. Meer dan drie komt heel weinig voor (3 procent). In 33 procent van de overvallen in onze steekproef zijn geen omstanders aanwezig, in 10 procent is één omstander aanwezig en in 7 procent twee omstanders. In de overige overvallen varieert het aantal omstanders tussen de 3 en 22 personen (grotere aantallen omstanders komen vooral voor bij overvallen op supermarkten).

2.3.4 Wapens

In Nederland is er bij de helft van alle overvallen ten minste één (hand)vuurwapen aanwezig. In 20 procent is er een slag- of steekwapen aanwezig (Rovers e.a., 2010). De daders in onze steekproef beschikken in 90 procent van de over-

vallen over een wapen. In 48 procent van de overvallen is dat een vuurwapen, in de overige 42 procent een slag- of steekwapen. Ook slachtoffers beschikken soms (12 procent van de overvallen) over een (geïmproviseerd) wapen, bijvoorbeeld een stoel of een ander in de winkel aanwezig object.

2.3.5 Geweld

In Nederland gebruiken de daders in 55 procent van alle overvallen fysiek geweld (Rovers e.a., 2010). In onze steekproef wordt in 52 procent van de overvallen fysiek geweld gebruikt. Dat komt dus overeen met het gemiddelde in Nederland.

2.3.6 Succes

Voor overvallers kan een overval als succesvol beschouwd worden als zij met de buit (geld, juwelen of andere waardevolle goederen) het doelwit weten te verlaten en weg weten te komen. In het door ons bestudeerde materiaal was dit het geval in 79 procent van de overvallen. Dit percentage ligt waarschijnlijk hoger dan gemiddeld in Nederland het geval is. Voor de Amsterdamse overvallen geldt in ieder geval dat hun impact voldoende groot was om voor het tv-programma *Opsporing Verzocht* in aanmerking te komen en dat ze ten tijde van de uitzending nog niet volledig waren opgehelderd.

2.4 Software

De camerabeelden met het originele beeldmateriaal zijn afkomstig van verschillende typen camerasystemen. Omdat er op dit terrein weinig standaardisatie is, resulteerde dit in een grote verscheidenheid aan videoformats. Elk format kan uitsluitend worden afgespeeld met een daarvoor geschikt programma. In de meeste gevallen leverde de politie (die bij de opsporing met hetzelfde probleem te maken heeft) de juiste software mee bij het ter inzage gegeven beeldmateriaal.

Voor de systematische analyse van beeldmateriaal is gebruikgemaakt van software die speciaal voor dit doel is ontwikkeld, *The Observer XT* (Zimmerman e.a., 2009). Dit programma is oorspronkelijk bedoeld om gedragspatro-

nen bij dieren in een geautomatiseerd systeem vast te leggen. Het programma wordt tegenwoordig niet alleen gebruikt door ethologen voor het coderen en analyseren van diergedrag, maar ook in veel andere disciplines, bijvoorbeeld in de psychologie voor het analyseren van interacties tussen ouders en kinderen. De onderzoeker in kwestie observeert het gedrag van een of meer individuen en kent met behulp van de software codes toe aan het geobserveerde gedrag. Die codes zijn in een eerder stadium vastgelegd in een coderingsschema. In de meeste gevallen worden observaties niet 'live' gedaan, maar wordt gewerkt met opgenomen videomateriaal. Dit maakt het mogelijk om de beeldstroom te stoppen en terug te spoelen, en maakt het ook eenvoudig om meerdere personen hetzelfde materiaal te laten observeren en coderen, ter controle van de betrouwbaarheid van de metingen. Vervolgens kunnen de verzamelde data geanalyseerd en gevisualiseerd worden (Grieco e.a., 2011).

Voor de analyse was het noodzakelijk om al het videomateriaal om te zetten (te converteren) naar een bepaald format. Met behulp van het programma CamStudio is al het videomateriaal omgezet naar het AVI-format, zodat het allemaal in The Observer XT geladen kon worden. De conversie deed soms te sterk afbreuk aan de kwaliteit van de video-opname. In die gevallen hebben we het originele materiaal parallel bekeken buiten The Observer XT. In een aantal gevallen zijn beelden gebruikt van meer dan de twee, door het programma toegelaten, camerastandpunten. Ook dan hebben we het originele materiaal naast The Observer XT mee laten lopen.

In een paar gevallen was het nodig verschillende videofragmenten aan elkaar te monteren (met behulp van het programma MS Windows Movie Maker), omdat aan het opnemen met behoud van enige kwaliteit een maximumlengte zat of omdat beelden vanuit verschillende camerastandpunten elkaar moesten opvolgen (in sommige systemen bestaat het videomateriaal uit beelden van verschillende camera's die elkaar om de paar seconden afwisselen). Ook kwam het soms voor dat de daadwerkelijk verlopen tijd (die door de camera automatisch op het beeld wordt geprojecteerd) niet overeenkwam met de duur van de opname, door problemen met de afspeelsnelheid of het ontbreken van frames. Soms liepen de beelden vanuit verschillende cameraposities niet synchroon of kwamen de in beeld aangegeven tijden niet overeen. Dit soort problemen komen in laboratoriumsituaties uiteraard weinig voor, maar zijn typerend voor onderzoek waarbij met door derden beschikbaar gesteld videomateriaal gewerkt moet worden.

2.5 Analyse

Omdat er weinig onderzoek is gedaan naar agressie en geweld aan de hand van camerabeelden hebben wij een eigen analyse-instrument moeten ontwikkelen, gebaseerd op onderzoek in andere wetenschappelijke velden en op eigen interpretaties van het op de beelden geobserveerde gedrag. Dit proces is een wisselwerking geweest tussen inductieve analyse – het structureren van de data aan de hand van wat wij er in zien – en deductieve analyse – waarbij kennis afkomstig uit de literatuur het uitgangspunt is voor de te observeren gedragingen en gebeurtenissen. Wij hebben dus tegelijkertijd de data laten ‘spreken’ en gezocht naar bestaande kennis over de betekenis van lichaamshouding en -beweging.

Ons analyse-instrument heeft uiteindelijk data opgeleverd over specifieke vormen van gedrag, de duur van het gedrag en de volgorde waarin dit gedrag kon worden geobserveerd.

2.5.1 Codering

Een analyse-instrument dat op systematische wijze gedrag categoriseert, wordt ook wel een coderingsschema genoemd, omdat het bestaat uit een aantal codes (categorieën) die op systematische wijze toegepast worden op het geobserveerde gedrag. Het ontwikkelen van een coderingsschema is een lang en tijdrovend proces dat wij hierna gedetailleerd beschrijven.

Drie mensen waren betrokken bij de codering: student-assistenten Tom de Vries en Floris Mosselman, en Marie Rosenkrantz Lindegaard.

De eerste stap in het proces dat moest leiden van het kijken naar beelden tot een systematische interpretatie van gedrag, was een oog ontwikkelen voor de betekenis van lichaamsbewegingen. Door alle beelden gedetailleerd te bekijken, op te knippen in stukken, langzaam af te spelen, te herhalen en weer op te splitsen in nieuwe stukken, werden wij ons bewust van patronen en details in bewegingen die wij op het eerste gezicht niet hadden gezien.

In de eerste fase van codering codeerden wij de onafhankelijken, variabelen op situatie- en persoonsniveau. Op het niveau van de situatie keken wij in eerste instantie naar de typen locatie en de uitkomsten van de overval in termen van geweld, bedreiging, succes en niet-succes. Op het niveau van de personen keken wij naar het aantal daders, slachtoffers en omstanders.

Codes voor gedrag

In de tweede fase van analyse probeerden wij de lichaamsbewegingen van de aanwezigen zo neutraal mogelijk te beschrijven. Dus in plaats van te kijken naar wat wij dachten dat een rol zou spelen binnen geweld en succes, keken we naar wat de aanwezigen feitelijk deden.

Deze beschrijvende (inductieve) codering was amper gebaseerd op de bestaande kennis over de betekenis van verschillende houdingen en uitdrukkingen, maar is te beschouwen als een oefening in het gedetailleerd kijken naar bewegingen. De gedragscodes werden gespecificeerd in subcategorieën en toegepast voor elke persoon die aanwezig was tijdens de overval. De volgende bewegingen en houdingen kwamen hieruit naar voren:

- bovenlichaam naar voren en naar achteren bewegen;
- bovenlichaam oriëntatie;
- armen verticaal en horizontaal bewegen;
- wapengebruik;
- richting van aankijken;
- bewegen-staan-liggen;
- armen naar voren en naar achteren bewegen.

In de derde fase van analyse werd bestaande kennis over gedrag tijdens overvalen in de observaties opgenomen. Tegelijkertijd werden de meer beschrijvend weergegeven houdingen en bewegingen behouden, in het geval dat deze een rol spelen bij de uitkomst van de overval (geweld en succes). Aangezien in de literatuur de nadruk ligt op vormen van verzet, medewerking en geweld, gaat het bij het samenstellen van gedragscategorieën in de kern om het bepalen van categorieën die dominantie en onderdanigheid uitdrukken, en om het bepalen met welke middelen dit gebeurt. In onze codering ligt het accent daarom op verschillende vormen van gedrag, houdingen en bewegingen die duidelijk een betekenis hebben binnen dominantierelaties. In tabel B1.1 (zie bijlage 1) is voor elke uitdrukking van dominantie aangegeven waar het specifieke gedrag, de houding of de beweging terug te vinden is in de literatuur. In tabel B1.2 gebeurt hetzelfde voor uitdrukkingen van onderdanigheid. Wij geven een aantal voorbeelden van lichaamsuitdrukkingen uit de video's als illustratie van de codes die wij ontwikkelden. De voorbeelden zijn gemaakt in een tekeningprogramma dat foto's kan omzetten in tekeningen.

Figuur 2.1: Voorbeeld van een expansieve houding

Figuur 2.2: Voorbeeld van handen in de zij

Figuur 2.3: Voorbeeld van bedreigen met scherp voorwerp

Figuur 2.4: Voorbeeld van bedreigen met vuurwapen

Figuur 2.5: Voorbeeld van handen omhoog

Een aantal vormen van gedrag zijn niet meegenomen in de analyse, terwijl ze mogelijk wel voorkomen tijdens een overval en bekendstaan als uitdrukking van dominantie of submissie. Denk daarbij aan: verschillen in vorm en duur van aankijken, waaronder aankijken en tegelijkertijd spreken (dominantie) en weggijken (submissie); voeten veel bewegen (submissie); hard spreken (dominantie) (Hall e.a., 2005). Manieren van aankijken en bewegingen van voeten waren in sommige gevallen mogelijk mee te nemen geweest, maar wij vonden het vaak lastig om goed te zien waar iemand precies naar keek. Dit omdat de camera's vaak van boven opnamen maakten. Ook voetbewegingen waren vaak moeilijk te duiden vanuit het gegeven cameraperspectief. Het was in het algemeen wel te zien wie aan het woord was, maar inhoud en toon van de stemmen waren, vanwege het ontbreken van geluid, niet te horen.

Bij toepassing van deze codes werd duidelijk dat de codering veel te gedetailleerd was. Het gedrag van elke aanwezige persoon moest apart gecodeerd worden, en soms waren wel meer dan tien mensen aanwezig. Het coderen met zoveel detail zou te veel tijd vergen. Aangezien de details niet noodzakelijk geacht werden voor de analyse van geweld en succes, is besloten de codering te vereenvoudigen.

Om de codering simpeler en sneller te maken, besloten we rollen en relaties te coderen in plaats van individuen. Onze focus was de relatie tussen het gedrag van daders en dat van slachtoffers en omstanders als groep en niet de relatie tussen individuele slachtoffers, individuele daders en individuele omstanders. We

codeerden dus niet meer voor elke dader afzonderlijk of hij een vuurwapen toonde, maar of er een dader was die een vuurwapen toonde. Het nadeel van deze vereenvoudiging is dat wij niets specifiek kunnen zeggen over de betekenis van kenmerken van individuele personen, maar alleen iets over de relaties tussen gedrag van verschillende actoren of ‘roldragers’. Het voordeel van deze simplificering is dat we specifiekere aandacht konden besteden aan verschillende vormen van gedrag.

In tabel B1.3 (zie bijlage 1) is het schema voor het coderen van gedrag van slachtoffers weergegeven, inclusief beschrijvingen van elke code. Hetzelfde gebeurt in tabel B1.4 voor daders en in tabel B1.5 voor omstanders. Hoe vaak elk van de omschreven gedragingen in het beeldmateriaal werd waargenomen, wordt in detail weergegeven in tabel B1.6.

Tot de meest voorkomende handelingen van daders behoren, naast zelfaankeringen (71 keer), het tonen van een vuurwapen (63 keer), het dreigen met een vuurwapen (46 keer) en het pakken of aannemen van buit (54 keer), wat zonder meer de kenmerkendste elementen van een (gewapende) overval zijn. Veelvoorkomende handelingen van slachtoffers zijn, naast opnieuw zelfaankeringen (48 keer), het op afstand meewerken (64 keer), het bewust worden van de overval (58 keer), het afgeven van buit (39 keer) en het in de lucht steken van de handen (35 keer). Het gedrag van omstanders toont een wat passiever beeld. Hoewel ook onder hen veel zelfaankeringen (8 keer) plaatsvinden, is wegvluchten (15 keer) het meest geobserveerde gedrag van omstanders.

2.5.2 Betrouwbaarheid

Doordat de codering gebaseerd is op percepties van de personen die naar de beelden kijken en het waargenomen gedrag moeten interpreteren, bestaat de kans dat dezelfde kenmerken en handelingen door verschillende personen verschillend worden geïnterpreteerd. Zo kan de code ‘expansieve houding’ die we hebben gedefinieerd als ‘staand, schouders breed, hoofd omhoog’ op verschillende manieren worden toegepast. Hoeveel moet het hoofd omhoog zijn voordat wij concluderen dat het een expansieve houding is? En hoe breed moeten de schouders zijn? Ook het coderen van schijnbaar objectieve kenmerken, zoals aantal aanwezige personen, de functie van een locatie of het herkennen van een object als een vuurwapen, is niet zonder problemen.

Om consistentie te krijgen in de manier waarop de codes werden toegepast, is een deel van het beeldmateriaal onafhankelijk van elkaar door twee verschil-

lende personen gecodeerd en zijn op verschillende momenten controles uitgevoerd op de mate van overeenstemming tussen beide codeurs. De codeurs zijn eerst intensief getraind in de exacte betekenis van elke code. Vervolgens zijn maten voor de interbeoordelaarbetrouwbaarheid berekend. Gangbare maten voor de kwantificering van interbeoordelaarbetrouwbaarheid zijn Cohens kappa, een maat die vooral geschikt is voor categorische variabelen, en Krippendorffs alpha (Krippendorff, 2004), een maat die geschikt is voor variabelen op alle meetniveaus en die berekend kan worden als er meer dan twee beoordelaars zijn. Beide maten liggen normaal gesproken tussen de 0 en 1, waarbij een waarde van 0 aangeeft dat de overeenkomst tussen de scores van meerdere beoordelaars niet groter is dan het geval zou zijn bij willekeurige toekenning, en een waarde van 1 maximale overeenstemming betekent.

Bij het coderen van videomateriaal is het vaststellen van interbeoordelaarbetrouwbaarheid enigszins complex, omdat de observaties van gedrag op meerdere niveaus kunnen worden vergeleken. Zo kan bijvoorbeeld voor een gegeven incident onderzocht worden of beide codeurs al dan niet hebben vastgesteld dat een dader een slachtoffer heeft vastgehouden, maar kan ook onderzocht worden of beiden dit gedrag even vaak hebben geobserveerd en op hetzelfde moment. In eerste instantie is in de vergelijking alleen meegenomen of beide codeurs een bepaald gedrag hebben vastgesteld, zonder naar het moment en de duur te kijken. Uit analyse hiervan bleek dat Krippendorffs alpha van de metingen van de gedragscategorieën (zie tabellen B1.3, B1.4 en B1.5) ruim voldoende was. Voor alle categorieën lag hij boven de .60 en voor veel ook boven de .80.

Een alternatieve maat die voor gedragsobservaties gebruikt kan worden, is het berekenen van het percentage overlap in de tijd tussen geobserveerde gedragingen. Als twee codeurs bijvoorbeeld 'dreigen met wapen' noteren, maar één codeur neemt het waar van seconde 1 tot seconde 10 en de andere codeur van seconde 0 tot seconde 15, bedraagt de overlap 0,67. Volgens dit criterium was de betrouwbaarheid van de observaties gemiddeld 0,85.

Overvallen in stappen

3.1 Het script van een overval

Overvallers zijn afhankelijk van de medewerking van slachtoffers en omstanders. Als slachtoffers en omstanders de hen opgedragen rol in het overvalscript niet accepteren, kunnen er problemen ontstaan. Om slachtofferrollen af te dwingen en hun dominantie te tonen, gebruiken overvallers veelal bedreigingen. Iemand zodanig domineren dat hij iets tegen zijn zin doet – in dit geval geld, sieraden of andere zaken van waarde afgeven aan de overvalder –, is een moeilijke opdracht waar overvallers niet altijd in slagen. Op de beelden van overvallen is duidelijk te zien hoe de dominantie van een overvalder zich ontwikkelt, wat de slachtoffers en omstanders doen en dus welke pogingen tot dominantie werken en welke niet.

Het is bekend dat overvallers bepaalde scripts hebben voor hoe ze verwachten dat de overval zal verlopen (Luckenbill, 1981; Bernasco e.a., 2013). Deze scripts bestaan uit verwachtingspatronen die inschattingen bevatten van de locatie, de slachtoffers en hun gedrag. Als overvallers andere criminelen overvallen, hebben ze een ander script voor ogen dan wanneer ze bijvoorbeeld winkels overvallen (Lindegaard e.a., 2014). Ons materiaal bestaat grotendeels uit winkelovervallen. Die verlopen in het algemeen volgens een duidelijk script.

Eerst maken overvallers duidelijk dat er een overval gaande is. Dat doen ze op twee verschillende manieren: ze komen binnen als overvallers en bedreigen de mensen die aanwezig zijn of ze komen binnen alsof ze klanten zijn, en gaan pas over tot de overval op een geschikt moment, bijvoorbeeld als de kassa openstaat of als andere klanten verdwenen zijn. Als de slachtoffers zich ervan bewust zijn dat er een overval plaatsvindt, gaan de overvallers door met bedreigen om de slachtoffers ervan te overtuigen dat ze hun eigendommen afstaan en dat ze de overvallers de gelegenheid moeten geven om met deze eigendommen te vertrekken.

Dit algemene script voor overvallen bestaat uiteindelijk uit heel veel verschillende vormen van gedragingen van verschillende actoren verspreid over gemiddeld ongeveer vier minuten. Wij hebben deze gedragingen gecodeerd en uiteindelijk gecategoriseerd, waarbij onderscheid gemaakt wordt naar de ernst van

bedreiging en geweld uitgevoerd door de daders, en naar de mate van weerstand en medewerking door slachtoffers en omstanders.

3.1.1 Bedreiging, weerstand, geweld en samenwerking

Geweld, bedreiging en weerstand zijn begrippen die nader gedefinieerd moeten worden aan de hand van de observaties van concrete gedragingen, zoals samengevat in de tabellen B1.3, B1.4 en B1.5 (zie bijlage 1).

Zoals uit tabel B1.6 blijkt, komt het in de 58 geobserveerde overvallen slechts 3 keer voor dat omstanders weerstand bieden aan overvallers. Daarom wordt omstanderweerstand in de verdere analyse samengevoegd met slachtofferweerstand en spreken we in het vervolg van de tekst over ‘weerstand’.

Van weerstand spreken we als slachtoffers of omstanders:

- actief proberen te voorkomen dat de dader zich geld of andere objecten toe-eigent;
- de dader bedreigen met een wapen of een wapen gebruiken tegen de dader;
- de dader vastgrijpen, duwen, slaan of schoppen;
- weigeren de dader doorgang te verlenen.

Verder spreken we ook van weerstand als een slachtoffer probeert te ontsnappen, maar niet wanneer een omstander dat doet.

Hoewel slachtoffers en omstanders ook gewelddadig en bedreigend kunnen zijn, gebruiken wij de begrippen ‘geweld’ en ‘bedreiging’ uitsluitend voor dadergedrag. Slachtoffer- en omstandergeweld en bedreigingen door slachtoffers en omstanders zien wij in de context van overvallen als vormen van weerstand.

Tot geweld rekenen we:

- het gebruik van alle vuur-, steek- en andere wapens;
- het slaan, schoppen, hardhandig vastgrijpen en hardhandig duwen van slachtoffers.

Lichte aanrakingen en duwbewegingen die zijn bedoeld als aanwijzing of instructie om in een bepaalde richting te bewegen, worden niet als geweld bestempeld.

Tot bedreiging rekenen we het tonen en/of richten van een vuur-, steek-, slag- of ander wapen.

Van samenwerking of coöperatie spreken we als slachtoffers of omstanders actief meewerken door ruimte voor daders te maken, hun toegang te verschaffen tot de gewenste buit of door de buit aan te reiken.

3.1.2 Overzicht gedrag per overval

In tabel B2.1 (zie bijlage 2) geven we een overzicht van de volgorde van de verschillende gedragingen van daders, slachtoffers en omstanders, voor zover ze onder de categorieën bedreiging, geweld, weerstand en samenwerking vallen. In eerste instantie maakt de tabel duidelijk dat het verloop van overvallen erg complex is. Door nadere analyse blijkt toch dat er enkele patronen zijn in de volgorde van gedragingen. In de volgende paragrafen gaan wij in op de twee onderzoeksvragen, namelijk wat het verschil is tussen overvallen met bedreiging en geweld en tussen succesvolle en mislukte overvallen. In de afsluitende paragraaf van dit hoofdstuk geven wij enkele mogelijke verklaringen voor de patronen die wij zien.

3.2 Overvallen met en zonder geweld

Een van de twee onderzoeksvragen is of er vormen van slachtoffer- of omstandergedrag zijn aan te wijzen die de kans verkleinen dat de overvallers tijdens de overval lichamelijk geweld gebruiken tegen de slachtoffers.

In de literatuur over geweld bij overvallen wordt gesuggereerd dat de overvallers veelal pas overgaan tot fysiek geweld wanneer zij, al dan niet terecht, de indruk hebben dat slachtoffers (of omstanders) weerstand bieden. Dat wil zeggen: op een of andere manier de uitvoering van de overval proberen te vertragen of te beletten (zie §3.1.1). Van geweld spreken we wanneer de overvaller dwang uitoefent op een slachtoffer door hem of haar opzettelijk letsel toe te brengen of pijn te doen (zie §3.1.1).

In de analyse zijn in eerste instantie de meest omvattende operationaliseringen van zowel weerstand als van dadergeweld gebruikt. Bij weerstand wil dat zeggen dat we ook lichtere vormen van weerstand (een slachtoffer dat zich probeert te verschuilen) meerekenen en bij geweld dat we ook minder extreme vormen van geweld (bijvoorbeeld slaan) meerekenen. In aanvullende analyses kijken we in hoeverre meer uitsluitende operationalisering tot soortgelijke of juist andere bevindingen leiden.

Om vast te stellen welke handelingen van slachtoffers of omstanders moge-

lijk bijdragen aan geweldpleging door overvallers, dienen we handelingen die gevolgd worden door geweldpleging door overvallers te vergelijken met de handelingen die daar niet door gevolgd worden. In deze analyse betrekken we om deze reden uitsluitend weerstand die voorafgaat aan dadergeweld. Weerstand komt voor in 21 van de 58 overvallen in onze steekproef. Als het gebruik van geweld aan het verzet voorafgaat, kan het verzet uiteraard niet de aanleiding zijn voor het geweld. Tabel 3.1 laat zien hoe vaak weerstand gevolgd werd door dadergeweld.

Tabel 3.1: Geweld door overvallers naar weerstand van slachtoffers of omstanders, die niet plaatsvindt na dadergeweld

	Geen geweld		Geweld		Totaal	
	#	%	#	%	#	%
Geen weerstand	31	83,8	6	16,2	37	100
Weerstand	13	61,9	8	38,1	21	100
Totaal	44	75,9	14	24,1	58	100

Wat allereerst opvalt aan tabel 3.1, is dat er slechts in 14 van de 58 overvallen sprake is van dadergeweld. Hoewel er bij alle overvallen sprake is van dreiging, verlopen verreweg de meeste overvallen zonder lichamelijk geweld. Zonder uit het oog te verliezen dat we over geringe aantallen overvallen met dadergeweld spreken, kan geconcludeerd worden dat er bij overvallen waarbij sprake is van weerstand (voorafgaand aan eventueel dadergeweld) vaker ook sprake is van dadergeweld, namelijk in 8 van de 21 overvallen (38,1 procent) tegenover slechts 6 van de 37 overvallen (16,2 procent) waarbij geen weerstand werd geobserveerd. De associatie tussen weerstand en geweld ligt op de grens van wat als een statistisch significante associatie beschouwd kan worden (Pearson $\chi^2 = 3.50$, $p = .06$; eenzijdige Fisher exact test $p = .06$).

Deze uitkomst lijkt de conclusies uit eerder onderzoek deels te bevestigen, maar brengt ook een nuancering aan. De uitkomsten ondersteunen bevindingen uit eerder onderzoek die suggereren dat dadergeweld deels gemotiveerd wordt door feitelijke weerstand (ook verwachte weerstand speelt bij daders een rol, maar daarover kunnen op grond van gedragsobservaties geen conclusies getrokken worden). De nuancering heeft vooral betrekking op de mate van dadergeweld bij overvallen. In het door ons geanalyseerde beeldmateriaal is aanzienlijk minder vaak sprake van geweld (namelijk 24 procent) dan uit andere bronnen blijkt (bijvoorbeeld 55 procent volgens Rovers e.a., 2010).

In tabel B2.2 (zie bijlage 2) wordt ten aanzien van enkele niet-gedragsmatige kenmerken van overvallen samengevat of zij met dadergeweld in verband te

brengen zijn. Er blijken nauwelijks eenduidige verbanden met de duur van de overval, de locatie, het aantal slachtoffers en het aantal omstanders. Wel komt dadergeweld relatief vaker voor bij overvallen met meerdere daders en bij overvallen waarbij de slachtoffers (zichtbaar) over een wapen beschikken. Dat kan een vuur-, steek- of slagwapen zijn, maar in de steekproef ging het in vrijwel alle gevallen om geïmproviseerde wapens, dus een voorwerp dat voorhanden was en als wapen zou kunnen dienen.

3.2.1 Een typische overval met weerstand en geweld

Observatie 27

Deze overval begint met enige worsteling bij de entree. De receptionist van het hotel in kwestie is op dat moment als enige aanwezig. Hij probeert de deur dicht te duwen terwijl de overvaller zich een weg naar binnen probeert te verschaffen. Een handgemeen dreigt, maar in plaats hiervan maken beide mannen pas op de plaats. De dader, met een zwarte muts op zijn hoofd en handschoenen aan, trekt een shawl voor zijn gezicht. Het slachtoffer loopt verder naar binnen. De dader worstelt nog wat met de deur en frommelt tegelijkertijd een vuurwapen uit zijn tas. Het slachtoffer blijft even staan, laat zijn handen zien als teken dat hij het ook even niet meer weet en probeert verder weg te lopen. Dit kan niet de bedoeling van de dader zijn, want hij loopt snel op hem af, pakt hem bij zijn arm, trekt hem mee en duwt het pistool in zijn rug. Op deze manier, met de receptionist voorop, lopen ze samen de lobby binnen en komen ze achter de balie. Het slachtoffer trekt een la open en wijst de dader op een kluisje dat daarin ligt. De dader doorzoekt het kluisje en de rest van de lade vluchtig en vindt kennelijk niets wat hij van waarde acht. Het slachtoffer krijgt een duw en de twee verdwijnen kort uit beeld van de camera. De dader wisselt het vuurwapen van hand en doorzoekt een andere la en nogmaals het kluisje. De receptionist is inmiddels weggelopen en staat niet langer achter de balie. De dader komt hem achterna en loopt voor hem langs om weer aan de andere kant achter de balie te komen. Nu haalt de dader iets fanatieker de lades overhoop, het slachtoffer werpt zijn beide handen in de lucht en houdt deze enige tijd daar. Meer lades worden opgetrokken en met een enveloppe als buit haast de dader zich de deur uit. De receptionist rent hem achterna en verzekert zichzelf ervan dat de deur dit keer goed dicht zit.

3.2.2 Een typische overval met bedreiging en zonder weerstand

Observatie 19

Een man met een bivakmuts op en een capuchon over zijn hoofd loopt in stevige looppas door de automatische schuifdeuren van een supermarkt (dader 1). Hij oogt nonchalant en pakt bij binnenkomst onmiddellijk iets wat lijkt op een hamer uit de zak van zijn vest. In zijn kielzog volgt een tweede dader, hij draagt ook een bivakmuts en heeft daarnaast een pet en een capuchon op zijn hoofd (dader 2). Met beide handen houdt hij een plastic zak vast. De derde en laatste dader volgt niet lang hierna, ook hij draagt een zwarte bivakmuts. Hij heeft kennelijk last van zijn capuchon, want zijn eerste wapenfeit is de capuchon vrij snel na binnenkomst van zijn hoofd af te trekken (dader 3). Ander saillant detail wat betreft de kledingkeuze van de drie mannen is dat dader 1 slechts één handschoen draagt, dader 2 helemaal geen handschoenen draagt en dader 3 twee handschoenen draagt. Na binnenkomst maakt dader 2 een soort ommetje voor de kassa's en hij loopt terug naar de schuifdeuren met inmiddels de plastic zak in de ene hand en in de andere hand een flink keukenmes. Hij blijft op deze manier in de deuropening staan tot de andere twee de zaak verlaten, dan loopt hij mee naar buiten. Dader 1 slaat meermaals met zijn hamer op een van de onbemande kassablokken. Hij trekt zijn bivakmuts goed en wijst met zijn hamer richting een caissière en een klant die bij haar kassa stond af te rekenen. De laatste maakt zich snel uit de voeten, de caissière probeert hetzelfde te doen, maar wordt al wijzend met de hamer gemaand terug te komen. Ze opent staand de kassa en legt het geld neer, zodat de dader, die inmiddels een tas uit zijn zak heeft getoverd, het snel kan pakken. Wanneer alles in de tas zit, maakt hij zich snel uit de voeten. Dader 3 ontfermt zich ondertussen over de caissière achter de servicebalie. Hij loopt bij binnenkomst recht op zijn doel af en pakt al lopend een wapen uit de zak van zijn vest (waarschijnlijk een vuurwapen). Hij manoeuvreert zich tussen twee klanten door, richt het wapen op de caissière en stapt zonder pardon achter de balie. De caissière doet verschrikt een stap naar achter en de dader helpt zichzelf aan de inhoud van de kassa. Met dit geld in zijn hand loopt hij naar de kassa waar zijn collega net klaar is, pakt daar nog wat geld mee en rent richting uitgang. Bij het naar buiten gaan, lopen de drie nog bijna een oudere vrouw omver die nietsvermoedend de supermarkt binnenloopt.

3.3 Succesvolle en mislukte overvallen

De andere onderzoeksvraag is of er vormen van slachtoffer- of omstandergedrag zijn aan te wijzen die de kans verkleinen dat de overvallers de overval met succes afsluiten. Met andere woorden: welke handelingen van slachtoffers of omstanders kunnen voorkómen dat de overvallers met gestolen waar vertrekken?

Het beeldmateriaal geeft in het merendeel van de gevallen voldoende uitsluit-sel over de vraag of de overvallers met buit vertrokken. Als uit de beelden niet dui-delijk was dat er gestolen waar werd meegenomen, is verondersteld dat dit niet het geval was en spreken we van een ‘mislukte’ overval. Als de overvallers wel waardevolle voorwerpen wisten te ontvreemden en mee te nemen, spreken we van een ‘geslaagde’ of ‘succesvolle’ overval, hoewel dit uiteraard niet hoeft te be-tekenen dat de overvallers dit ook zo zien. Soms zal de buit immers aanzienlijk geringer in omvang of waarde zijn dan men verwacht of gehoopt had.

Van de 58 geanalyseerde overvallen zijn er 46 geslaagd en 12 mislukt. Bij ongeveer één op de vijf overvallen vertrekken de daders dus zonder buit. Dit is typisch voor het landelijke beeld (Rovers e.a., 2010: 43). De vraag is in hoever-re er factoren zijn aan te wijzen die onderscheidend zijn, en in het bijzonder of er handelingen van slachtoffers of omstanders zijn aan te wijzen die geslaagde van mislukte overvallen onderscheiden.

In tabel B2.3 (zie bijlage 2) geven we een overzicht van de wijze waarop han-delingen van slachtoffers, daders en omstanders gerelateerd zij aan de al dan niet succesvolle uitkomst van de overval. De cijfers laten zien dat mislukte en geslaag-de overvallen zich vrij moeilijk laten onderscheiden op basis van het gedrag van de betrokkenen. Hoewel het aantal overvallen beperkt is en er slechts 12 mislukte overvallen zijn geobserveerd, en de kans op toevallige uitbijters daarom aanwezig is, blijkt dat ook na uitsplitsing het percentage mislukte overvallen steeds op 20 procent uitkomt. Alleen actieve medewerking door slachtoffers blijkt systematisch en statistisch significant vaker voor te komen bij geslaagde dan bij mislukte over-vallen. Dat is ook logisch, want bij ‘actieve medewerking’ gaat het om direct facili-terende handelingen, zoals het openen van deuren, vitrines en kassa’s en het over-handigen van geld of andere door de daders geëiste voorwerpen.

Belangrijk is vooral om vast te stellen dat noch lichte noch zware weerstand door slachtoffers of omstanders van invloed is op het slagen van de overval. De in tabel B2.3 weergegeven relaties zijn uiteraard slechts enkelvoudig, waardoor we op basis van de tabel niet kunnen vaststellen in welke mate de verschillende gedragingen samenhangen. Bovendien is van de handelingen niet nader gespe-cificeerd op welk moment tijdens de overval zij plaatsvonden.

In tabel B2.4 (bijlage 2) geven we voor de volledigheid een overzicht van de wijze waarop de niet-gedragmatige kenmerken van overvallen (bijvoorbeeld het aantal daders of de aard van de locatie) gerelateerd zijn aan de al dan niet succesvolle uitkomst. De cijfers laten zien dat mislukte en geslaagde overvallen zich ook moeilijk laten onderscheiden op basis van aantallen betrokken slachtoffers, daders of omstanders.

3.3.1 Een typische mislukte overval met weerstand en geweld

Observatie 6

Twee daders lopen vlak na elkaar op een ogenschijnlijk nonchalante manier een restaurant in. Beiden dragen een donkere trui met capuchon die over het hoofd is getrokken met daaronder een petje. Dader 1 loopt voorop, trekt met een vlotte beweging een vuurwapen en richt dit op de jongedame die voor de kassa achter de balie staat. De dader met het wapen staat vlak voor haar en ze slaat haar handen voor het gezicht (slachtoffer 1). Dader 1 loopt om de barkrukken heen en slachtoffer 1 duikt weg achter de balie. Dader 2, zonder wapen, loopt achter dader 1 langs naar de keuken, waar nog twee mannelijke werknemers aanwezig zijn. Hij doet een stapje naar binnen en lijkt iets te zeggen wat geen indruk maakt, want als reactie daarop gooit een van de mannen in de keuken een pizzadoos richting beide daders (slachtoffer 2), die al met een terugtrekkende beweging bezig waren. Slachtoffer 1 is, nog altijd onder bedreiging van een vuurwapen, onderweg een kassa te openen, maar duikt weer weg wanneer de doos gegooid wordt. Het stuk karton komt niet ver en de man zoekt iets anders om te werpen en vindt een glas. Dader 2 pakt een barkruk op en gooit deze richting slachtoffer 2. De kruk komt het glas ergens halverwege in de lucht tegen en het glas spat uiteen. De daders geloven nu wel dat het verzet menens is en rennen de zaak uit. Slachtoffer 2 rent achter de daders aan en de derde aanwezige werknemer besluit ook richting de uitgang te rennen (slachtoffer 3). Slachtoffer 1 wandelt richting de deur om buiten te kijken wat er verder gebeurt en loopt enigszins verbouwereerd terug naar binnen. Achter haar komen de twee collega's terug de zaak binnengewandeld en ze ruimen wat van de rommel op die op de grond terecht is gekomen.

3.4 Hypothesen voor verklaringen van patronen

Omdat wij in dit onderzoek niet hebben gesproken met de daders, slachtoffers en omstanders van overvallen, zijn de verklaringen die wij kunnen bieden voor de gesignaleerde patronen uitsluitend gebaseerd op observaties van handelingen. Ze zijn daarom beperkt tot de volgorde van gedragingen van verschillende actoren. Omdat eerder onderzoek naar de manier waarop overvallen verlopen erg beperkt is vanwege het ontbreken van observationele data, zijn de verklaringen die wij hier geven wel vernieuwend voor ons algemene begrip van overvallen.

3.4.1 *Geen weerstand en geen geweld: relationele dominantie*

Geweld en weerstand komen weinig voor in de overvallen in onze steekproef. Van de 58 overvallen verlopen er 44 zonder geweld. Weerstand, waarbij het slachtoffer de dader aanvalt of fysiek tegenhoudt, is ook zeldzaam. De meest voorkomende overval is er een waarbij sprake is van lichte vormen van weerstand (verstoppert, bewegen in de richting van daders, groot maken) en lichte vormen van geweld (duwen, vastpakken). Dit zijn overvallen waarin gesproken zou kunnen worden van geslaagde pogingen tot dominantie. In de ogen van de overvaller is een ideale overval er een waar de slachtoffers niet eens weerstand bieden maar meewerken, en de overvaller zelf geen geweld hoeft te gebruiken. Onze bevindingen lijken er wel op te duiden dat een klein beetje weerstand gebruikelijk is en voor overvallers niet direct een reden is om tot geweld over te gaan. De kans op escalatie is interessant genoeg groter bij een helemaal passief slachtoffer dan bij een slachtoffer dat een geringe hoeveelheid weerstand biedt.

3.4.2 *Weerstand en geweld: herstellen van dominantie*

Geweld komt voor in 14 van de 58 overvallen. In vijf van de zeven gevallen gebeurt dat na (en schijnbaar als een consequentie van) weerstand door het slachtoffer. Dit bevestigt bevindingen uit eerder daderonderzoek (Bernasco e.a., 2013; Copes e.a., 2012; Jackson-Jacobs, 2013; Jacobs, 2012; Luckenbill, 1980; McCluskey, 2013; Schreijenberg & Kriek, 2013), waaruit blijkt dat dadergeweld vaak een gevolg is van feitelijke slachtofferweerstand. Daders gebruiken geweld op het moment dat ze hun relationele dominantie dreigen te verliezen doordat slachtoffers zich verzetten.

Als de slachtoffers zich verzetten, dagen ze de dominantie van de daders uit. Om de dominantie te herstellen en de overval door te zetten tot de waardeoverdracht en vlucht, gebruiken de daders geweld. Het geweld dat gebruikt wordt, lijkt dus instrumenteel, al is niet uit te sluiten dat de daders ook in andere situaties waarin hun dominantie op de proef wordt gesteld tot geweld overgaan. Geweld lijkt dus te worden gebruikt om het succes van de overval te garanderen. Het is geen zelfstandig doel van de overvaller, maar een instrument in het proces om dominantie vast te stellen.

De rol van omstanders is vergelijkbaar met die van de slachtoffers. In twee van de drie gevallen waar de omstanders zich verzetten, leidt dat tot escalatie en dadergeweld. Dat geweld is trouwens niet gericht op de slachtoffers, maar op de omstanders zelf. Het is dus niet zo dat de weerstand van de omstanders het erger maakt voor de slachtoffers. De omstanders worden slachtoffers van geweld, maar niet van berovingen.

3.4.3 *Weerstand zonder geweld: het shockeffect*

Terwijl weerstand van de slachtoffers vaak tot geweldgebruik door de daders leidt, zijn er toch dertien overvallen waar de slachtoffers zich verzetten zonder dat de daders overgaan tot geweld. Het lijkt erop dat weerstand in het begin van de overval niet tot geweld leidt. Interessant genoeg werd dat ook tijdens gesprekken met daders in ons eerdere onderzoek genoemd als een vorm van weerstand waar de daders in algemeen toleranter voor zijn, omdat het als het shockeffect wordt gezien (Bernasco e.a., 2013). Volgens de daders zijn dat soort intuïtieve reacties niet echt weerstand, maar meer een heel tijdelijke uitdrukking van de shock. In hun perceptie is het niet echt een tegenwerking, maar gewoon een uitdrukking van de moeite die slachtoffers hadden met hun nieuwe en onverwachte rol als slachtoffer. Volgens de daders wordt dat soort gedrag door henzelf getoleerd als het gebeurt in het begin van de overval. Dit shockeffect lijkt dus de reden te zijn dat de daders niet overgaan tot geweld. Als slachtoffers later in het verloop van de overval weerstand bieden, leidt dat wel tot dadergeweld.

Weerstand in het begin van een overval is niet noodzakelijkerwijs het resultaat van een mislukte poging tot dominantie van de daders. Het lijkt erop dat daders daardoor toleranter zijn voor slachtofferverzet in het begin, dan tijdens het verloop van de overval. Als weerstand later tijdens de overval gebeurt, wordt het eerder gezien als het resultaat van mislukte dominantie. Die moet dan aangepakt worden met zware middelen van dominantie, namelijk geweld.

3.4.4 Mislukte overvallen: gebrek aan dominantie

Er lijken twee soorten mislukte overvallen te bestaan in onze steekproef: een soort waar de slachtoffers zich helemaal lijken te onttrekken aan deelname, en een soort waar de slachtoffers meewerken, maar zich ook verzetten. In beide gevallen hebben de daders moeite met het vestigen van dominantie. Zonder de deelname van slachtoffers kunnen ze mogelijk moeilijk tot een waardeoverdracht komen, waardoor ze mogelijk afzien van de overval. Slachtoffers die weerstand bieden, kunnen tot dezelfde conclusie leiden. Het is wel opvallend dat de weerstand die geboden wordt in de mislukte overvallen in drie van de vier gevallen licht is (met uitzondering aan overval 5, waar uiteindelijk ook geweld gebruikt wordt). Daders lijken dus overvallen af te breken als ze er niet in slagen hun dominantie te vestigen.

Conclusies

Eerder onderzoek naar overvallen heeft uitgewezen dat dadergeweld nauw verbonden is met slachtofferweerstand. Over het oorzakelijke verband bestaat echter verschil van inzicht. In eerder onderzoek naar overvallen verwierven we op basis van daderinterviews inzicht in de volgorde waarin geweld en weerstand zich tijdens overvallen manifesteren (Bernasco e.a., 2013). Gebaseerd op de beschrijvingen van het verloop van de circa 250 overvallen die wij daarin analyseerden, kon geconcludeerd worden dat dadergeweld in veel gevallen plaatsvond na slachtofferweerstand, en dat het daar mogelijk een directe reactie op vormde. Die bevinding was vooral van toepassing op overvallen in de horeca en detailhandel. Bij woningovervallen en in iets mindere mate straatroof, gebruikten daders vaak vanaf het begin van de overval geweld, dus voordat van weerstand sprake hadden kunnen zijn (Bernasco e.a., 2013). Volgens de geïnterviewde daders werd dit onvoorwaardelijke geweld ingegeven door de verwachting dat de slachtoffers zich zonder een gewelddadige overheersing zouden gaan verzetten. Dit speelde vooral een rol bij overvallen van personen die de respondenten als ‘crimineel’ beschouwden of van wie zij meenden dat ze over ‘straatkennis’ beschikten. In ongeveer een derde van de gewelddadige overvallen was sprake van onmiddellijk en onvoorwaardelijk geweld, dat dus *geen* reactie was op weerstand van de slachtoffers. In twee derde van de gewelddadige overvallen gingen de daders pas over tot geweld *nadat* dat slachtoffers zich hadden verzet (Lindegård e.a., 2014).

Waar dit eerdere onderzoek bekritiseerd zou kunnen worden omdat het gebaseerd was op interpretaties achteraf door de betrokken daders, komt het huidige onderzoek veel dichterbij een objectieve waarneming van wat er feitelijk gebeurt tijdens overvallen, in het bijzonder van de volgorde waarin de gebeurtenissen optreden. Wij behandelen in het onderhavige onderzoek twee hoofdvragen:

- 1 Zijn er vormen van slachtoffer- en omstandergedrag aan te wijzen die kunnen voorkómen dat daders de overval succesvol uitvoeren?
- 2 Zijn er vormen van slachtoffer- en omstandergedrag aan te wijzen die kunnen voorkómen dat slachtoffers en omstanders worden blootgesteld aan lichamelijk geweld?

De eerste vraag was ook onderwerp van ons eerdere onderzoek. De tweede vraag is nieuw. Verder is de steekproef van overvallen in het voorliggende onderzoek kleiner (58 versus 250 in het eerdere onderzoek) en beperkt het zich tot overvallen op locaties waar een surveillancecamera aanwezig was. Dit laatste betekent in de praktijk dat het op enkele uitzonderingen na gaat om overvallen in de detailhandel.

Op basis van de hiervoor samengevatte bevindingen uit ons eerdere onderzoek verwachtten wij dat uit de huidige steekproef zou blijken dat dadergeweld over het algemeen weinig voorkomt, en dat het als het voorkomt vooral in reactie op weerstand gepleegd wordt. Beide verwachtingen worden bevestigd. Onze bevindingen laten zien dat geweld relatief weinig voorkomt (in 14 van de 58 gevallen) en dat het vooral voorkomt na weerstand door slachtoffers of omstanders. Hoewel daders redenen zouden kunnen hebben om hun eigen rol in het geweld bij overvallen kleiner te maken dan die feitelijk was, bevestigen de observaties van camerabeelden op hoofdlijnen de conclusies die op basis van daderinterviews werden getrokken.

Door de camerabeelden hebben wij niet alleen bestaande inzichten met meer objectieve gegevens bevestigd. Wij hebben ook een aantal nieuwe inzichten gekregen in hoe overvallen verlopen. Omdat overvallen nooit eerder geanalyseerd zijn aan de hand van camerabeelden, zijn de inzichten in wat daders, slachtoffers en omstanders nu precies doen tijdens een overval vernieuwend en interessant. Ook als er geen directe relatie is vast te stellen met de afloop van de overvallen in termen van geweld of succes.

Het geweld dat daders gebruiken in de door ons bestudeerde overvallen, is in kwantitatieve zin beperkt, want in driekwart van de overvallen vindt geen fysiek geweld plaats. In geen van de overvallen vielen doden en er werd ook niet met vuurwapens geschoten. Het geweld dat gebruikt werd, bestond uit pogingen om slachtoffers met een wapen te verwonden, en uit schoppen, slaan en hardhandig duwen of vastgrijpen.

Als daders geen geweld gebruikten, pasten ze in de regel een aantal andere bedreigingstechnieken toe om slachtoffers en omstanders onder controle te kunnen houden. Wij observeerden een breed scala aan gedragingen die voor slachtoffers en omstanders bedreigend kunnen zijn, waaronder het tonen van en op de persoon richten van vuur-, steek- of slagwapens, vastbinden, het (snel) bewegen in de richting van slachtoffers, het vernietigen van objecten, het (niet-hardhandig) aanraken van het lichaam van slachtoffers en het aannemen van een expansieve lichaamshouding. Hoewel weerstand door slachtoffers en omstanders de kans op dadergeweld vergroot, heeft het geen invloed op de

(voor de overvallers) al dan niet succesvolle afloop van de overval. Er is dus vooralsnog geen aanwijzing dat weerstand van slachtoffers of omstanders de kans verhoogd dat de overval wordt afgebroken.

Als slachtoffers zich verzetten, doen ze dit door de dader ervan te weerhouden zich de buit toe te eigenen, door de dader te bedreigen met een wapen of dit wapen tegen de dader te gebruiken of door de dader te grijpen of te duwen. Als ze zich niet direct fysiek verzetten, vertonen ze soms gedrag dat de doelen van de daders dwarsboomt en daardoor als weerstand opgevat kan worden, zoals pogingen om te zich te verstoppen of aan de situatie te ontsnappen, pogingen zich in de richting van de dader te bewegen of een dreigende lichaamshouding aan te nemen.

In onze steekproef grijpen omstanders weinig in door de confrontatie met daders te zoeken (in slechts 3 van de 58 gevallen). In twee gevallen gebruikte een omstander een wapen en in één geval werd de dader door een omstander geslagen. Als omstanders niet direct fysiek ingrijpen, laten ze dezelfde vormen van gedrag zien als slachtoffers; ze doen met name pogingen om aan de situatie te ontsnappen.

Hoewel onze steekproef duidelijk in omvang beperkt is, hebben wij toch een poging gedaan om patronen te identificeren en verklaringen te bieden voor de geïdentificeerde patronen. Deze patronen moeten beschouwd worden als hypothesen die in toekomstig onderzoek getoetst zouden kunnen worden. Wij identificeerden de volgende vier patronen en verklaringen:

- 1 Geen weerstand gaat vaak samen met geen geweld, omdat dominantie relationeel is. Daders en slachtoffers houden elkaar dus vast in een schijnbaar rituele 'overvalsdans' waar weerstand en geweld in balans en afgestemd op elkaar zijn.
- 2 Weerstand gaat vaak samen met geweld. In dat soort overvallen gebruiken de daders geweld om hun dominantie te herstellen nadat de slachtoffers zich verzetten.
- 3 In sommige gevallen wordt er weerstand geboden door de slachtoffers zonder dat de daders tot geweld overgaan. Dat is mogelijk te verklaren door verklaringen van daders uit ons interviewonderzoek. Zij spraken in dergelijke gevallen over een shockeffect: sommige slachtoffers hebben moeite te beseffen dat ze slachtoffer zijn, en reageren intuïtief en impulsief met weerstand. De daders gaven aan weerstand in het begin van de overval te begrijpen als een schrikreactie, en ze zien het daarom minder snel als aanleiding voor geweld.
- 4 Mislukte overvallen waren vaak een consequentie van de moeite die daders hadden om een dominante rol aan te nemen. In vijf gevallen reageerden de

slachtoffers helemaal niet op het gedrag van de dader (bijvoorbeeld omdat ze bezig waren met hun telefoon). In vier gevallen weigerden ze mee te werken.

Een duidelijke beperking van de huidige analyse is dat handelingen van de daders, slachtoffers en omstanders veelvormig zijn en dat het vastleggen van de volgorde waarin zij optreden complex is. Gezien de grote mate van variatie beschikken we over een relatief kleine dataverzameling van ‘slechts’ 58 overvallen. Om de gesuggereerde patronen en verbanden met voldoende zekerheid te identificeren, zijn meer data nodig. Veel specifieke gedragingen komen in de door ons bestudeerde gegevens weinig voor, waardoor niet met voldoende zekerheid vastgesteld kan worden op welke manier ze een effect hebben op de uitkomsten van een overval. De conclusies zijn dus ook te beschouwen als voorlopig en vragen om bevestiging in grootschaliger onderzoek.

Een algemene beperking van camerabeeldanalyse is dat ze geen inzichten biedt in de motivatie van de handelingen die wij op de beelden zien. Er zijn ook contextuele inzichten die wij niet kunnen duiden met deze gegevens, bijvoorbeeld of de mensen die in beeld zijn (daders, omstanders en slachtoffers) elkaar kennen. Wij weten ook niet precies welke rol de verschillende actoren hebben, bijvoorbeeld of ze eigenaar zijn van de winkel of medewerker. Om een helder beeld te krijgen van deze verschillende effecten van de context waarin de gedragingen plaatsvinden, zijn aanvullende databronnen nodig. Triangulatie met analyses van politiedossiers en interviews met slachtoffers, omstanders en daders zou een sterke en vernieuwende, maar moeilijk te realiseren onderzoeksoptiek zijn.

Aanbevelingen

Ons onderzoek heeft zich gericht op wat slachtoffers en omstanders kunnen doen om escalatie en geweld te vermijden wanneer een overval plaatsvindt en wat ze kunnen doen om te voorkomen dat daders weggelopen met de waardevolle spullen. Waar veel onderzoek over criminaliteit zich richt op preventie en opsporing, is het doel van het onderhavige onderzoek geweest inzichten te geven in wat aanwezigen kunnen doen wanneer ze geconfronteerd worden met een criminele situatie. De achterliggende gedachte is dat het moeilijk is te voorkomen dat mensen criminele motivaties ontwikkelen en crimineel gedrag vertonen, maar dat het wel mogelijk en vaak eenvoudiger is om situaties waarin criminaliteit kan plaatsvinden te beïnvloeden op een wijze die voorkomt dat de criminele activiteit plaatsvindt.

Hierna gaan we in op wat wij slachtoffers, omstanders en ook daders adviseren te doen tijdens overvallen. Wij reflecteren ook op de consequenties van ons onderzoek voor de huidige richtlijnen voor wenselijk slachtoffergedrag tijdens overvallen (het RAAK-principe) en voor politiewerk.

5.1 Advies voor slachtoffers

Onze bevindingen maken duidelijk dat slachtoffers die weerstand bieden meer gevaar lopen om geconfronteerd te worden met dadergeweld dan slachtoffers die geen weerstand bieden. Daarnaast blijkt weerstand geen effect te hebben op de kans dat de overval zonder succes wordt afgebroken. Als het belangrijkste doel zou zijn te zorgen dat een overval zonder succes wordt afgebroken, brengt het bieden van weerstand dit doel niet dichterbij.

Geweld is mogelijk te voorkomen door geen weerstand te bieden. Het bieden van weerstand in het begin van de overval is weliswaar niet aan te raden, maar lijkt wel eerder getolereerd te worden dan het bieden van weerstand na meerdere bedreigende gedragingen van de daders. Ons advies aan slachtoffers is dus geen weerstand te bieden.

De volgende gedragingen zijn in het bijzonder af te raden, omdat zij de

belangrijkste doelen van daders blokkeren: de dader weerhouden van de overdracht van waardevolle voorwerpen, daders bedreigen en verwonden met een wapen, daders grijpen of duwen. Minder ingrijpende vormen van weerstand, zoals verstoppert, proberen te ontsnappen, bewegen in de richting van de dader en zich groot maken, hebben mogelijk een minder sterk effect op dadergeweld. Mede omdat genuanceerde instructies moeilijk op te volgen zijn in situaties waarin men onverwacht onder grote psychische spanning komt te staan, lijkt het bieden van onvoorwaardelijke medewerking aan overvallers het beste advies dat aan slachtoffers gegeven kan worden.

5.2 Advies voor omstanders

Terwijl de maatschappelijke houding soms lijkt te suggereren dat passieve omstanders hun verantwoordelijkheid ontwijken, vormen onze bevinding geen aanleiding om omstanders iets anders te adviseren dan slachtoffers. De omstanders in onze gegevens lieten weinig handelingen zien en daarom is het moeilijk definitieve conclusies te verbinden aan de consequenties van die handelingen. Wel kan worden vastgesteld dat daar waar omstanders weerstand boden door zich tegen de daders te richten, de overvallen in dadergeweld escaleerden en door de overvallers met succes werden voltooid. Omstanders die zich bij de situatie neerleggen en de overvallers niets in de weg leggen zijn misschien geen helden, maar maken waarschijnlijk wel de verstandigste keuze. Niet alleen voor henzelf, maar ook voor anderen. Ons advies aan omstanders is dus om geen handelingen te verrichten die door overvallers opgevat kunnen worden als het bieden van weerstand of verzet.

5.3 Consequenties voor RAAK

De politie raadt slachtoffers van overvallen aan het RAAK-principe te volgen. RAAK staat voor:

- R** Rustig blijven; overvallers komen niet voor mensen, maar voor geld.
- A** Accepteren; pleeg geen verzet. Ga er altijd van uit dat wapens echt zijn.
- A** Afgeven; geef wat de daders vragen. Geld en goederen zijn vervangbaar.
- K** Kijken; neem zo veel mogelijk kenmerken van de daders op (lengte, kleding, spraak enzovoort).³

3 Zie www.politie.nl/themas/overval.htm.

Terwijl onze bevindingen in lijn zijn met dit advies, adviseren wij om een aantal formuleringen aan te scherpen.

Rustig blijven is een goed idee wanneer dit betekent: met de eisen van de dader meewerken. Als slachtoffers rustig blijven door bijvoorbeeld te blijven staan als de dader in hun richting beweegt, is stilstaan een slecht idee, omdat het een vorm van tegenwerking wordt. Rustig blijven is goed als het niet panisch reageren betekent door bijvoorbeeld te schreeuwen. In de plaats van ‘rustig blijven’, zouden wij dit advies als volgt formuleren: ‘Werk mee door duidelijk te maken dat je bereid bent de eisen van de dader op te volgen.’

Accepteren is belangrijk, maar zou nog specifieker geformuleerd kunnen worden. Accepteren wordt uitgedrukt door een duidelijke onderdanige houding aan te nemen. Daar horen de volgende gedragingen bij: naar de vloer kijken (niet de dader aankijken), op afstand van de dader blijven (dus wanneer een dader naar voren beweegt, moeten slachtoffers naar achteren bewegen), lichaamsgrootte verkleinen (door schouders naar beneden te trekken en handen naar onder te houden) of handen in de lucht steken (als teken van overgave). In plaats van ‘accepteren’, zouden wij dit advies als volgt formuleren: ‘Accepteren door een onderdanige houding aan te nemen.’

Afgeven is belangrijk, maar de manier waarop slachtoffers de waardevolle spullen het best kunnen afgeven, kan specifieker. Als slachtoffers de tijd nemen voordat ze de kassa opendoen, leidt dat snel tot escalatie, terwijl ze in principe gewoon meewerken. Wij adviseren de volgende formulering: ‘Afgeven door middel van het faciliteren van de overdracht van waarden.’

Kijken zonder oogcontact te zoeken met de daders is in het kader van opsporing een goed idee, maar kan gevaarlijk zijn in het kader van escalatie als de manier van kijken te direct is. In plaats van ‘kijken’, adviseren wij dit als volgt te formuleren: ‘Noteer daderkenmerken.’ Zo wordt de mogelijke verwarring met direct aankijken voorkomen.

5.4 Consequenties voor politie

Beeldmateriaal van overvallen geeft een gedetailleerd inzicht, niet alleen in daderkenmerken, maar ook in het verloop en de ernst van het delict. Met dat soort informatie kan voordeel behaald worden in de opsporing en in het strafproces. Door analyse van lichaamshoudingen en bewegingen op camerabeelden, is het mogelijk inschattingen te maken die gebruikt kunnen worden als aanvulling op andere methoden. Bijvoorbeeld de mate van planning, de professionaliteit

teit, de relatie tussen daders en andere aanwezigen en de rol van slachtoffers en omstanders. Uit ons eerder onderzoek is gebleken dat overvallen vaak gebeuren met een medeplichtige die in de getroffen zaak werkt en tips geeft over waar bijvoorbeeld de waardevolle spullen zich bevinden (Bernasco e.a., 2013). Door analyse van lichaamshoudingen en bewegingen van de aanwezigen, zouden de beelden inzichten kunnen geven over mogelijke medeplichtigen. De beelden kunnen ook ideeën geven over de grootte van de buit en de kenmerken van relevante getuigen. Het beeldmateriaal kan gebruikt worden in het opsporingsproces en als aanvullende informatie voor verhoren. De in dit rapport gebruikte methode om de beelden te analyseren, zou kunnen worden uitgebreid en specifiek worden aangepast aan opsporingsbehoeften.

In ons beeldmateriaal is te zien dat slachtoffers vaak laat zijn met alarm slaan. Wanneer de daders vertrokken zijn, gaan slachtoffers in veel gevallen eerst opruimen of gewoon door met hun routines. Deze activiteiten lijken een manier om de shock te verwerken. Een simpele knop die ingedrukt moet worden in geval van nood is aan te raden. Wel lijkt het onrealistisch met dit systeem daders op heterdaad te arresteren.

Literatuur

- Atkinson, A.P., W.H. Dittrich, A.J. Gemmell & A.W. Young (2004). Emotion perception from dynamic and static body expressions in point-light and full-light displays. *Perception-London*, 33(6), 717-746.
- Bernasco, W., M. Lindegaard & S. Jacques (2013). Overvallen vanuit daderperspectief: Situationele aspecten van geweldddadige, niet-gewelddadige en afgeblazen overvallen. Politiewetenschap nr. 69. Apeldoorn: Politie & Wetenschap.
- Bommel, M. van, J.W. van Prooijen, H. Elffers & P.A. Van Lange (2012). Be aware to care: Public self-awareness leads to a reversal of the bystander effect. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48(4), 926-930.
- Borofsky, G.L., G.E. Stollak & L.A. Messé (1971). Sex differences in bystander reactions to physical assault. *Journal of Experimental Social Psychology*, 7(3), 313-318.
- Carney, D.R., A.J. Cuddy & A.J. Yap (2010). Power posing brief nonverbal displays affect neuroendocrine levels and risk tolerance. *Psychological Science*, 21(10), 1363-1368.
- Cook, P.J. (2009). Crime control in the city: A research-based briefing on public and private measures. *CityScape*, 11(1), 53-79.
- Copes, H., A. Hochstetler & M. Cherbonneau (2012). Getting the upper hand scripts for managing victim resistance in carjackings. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 49(2), 249-268.
- Eijk, A. van, G. Kanning, A. Molenaar, M. Strijbos & W. Bernasco (2006). Camera-toezicht in de openbare ruimte. Weten mensen wel dat er camera's zijn, en voelen zij zich er veiliger door? *Tijdschrift voor Veiligheid*, 5(3), 38-49.
- Fischer, P., T. Greitemeyer, F. Pollozek & D. Frey (2006). The unresponsive bystander: Are bystanders more responsive in dangerous emergencies? *European Journal of Social Psychology*, 36(2), 267-278.
- Fischer, P., J.I. Krueger, T. Greitemeyer, C. Vogrincic, A. Kastenmüller, D. Frey & M. Kainbacher (2011). The bystander-effect: a meta-analytic review on

- bystander intervention in dangerous and non-dangerous emergencies. *Psychological Bulletin*, 137(4), 517.
- Flight, S. (2013). *Cameratoezicht in Nederland*. Den Haag: WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie.
- Fujisawa, K.K., N. Kutsukake & T. Hasegawa (2006). Peacemaking and consolation in Japanese preschoolers witnessing peer aggression. *Journal of comparative psychology*, 120(1), 48.
- Ganpat, S.M., J. van der Leun & P. Nieuwbeerta (2013). The Influence of Event Characteristics and Actors' Behaviour on the Outcome of Violent Events Comparing Lethal with Non-Lethal Events. *British Journal of Criminology*, 53(4), 685-704.
- Gottman, J.M., L.F. Katz & C. Hooven (1996). Parental meta-emotion philosophy and the emotional life of families: Theoretical models and preliminary data. *Journal of Family Psychology*, 10(3), 243.
- Grieco, F., L.W.S. Loijens, P.H. Zimmerman, O.E. Krips & A.J. Spink (2011). *The Observer XT reference manual*. Wageningen: Noldus Information Technology.
- Grossman, D. (1996). *On killing. The psychological cost of learning to kill in war and society*. Toronto: Little Brown.
- Hall, J.A., E.J. Coats & L.S. LeBeau (2005). Nonverbal behavior and the vertical dimension of social relations: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 131(6), 898.
- Hart, T.C. & T.D. Miethe (2008). Exploring bystander presence and intervention in nonfatal violent victimization: when does helping really help? *Violence and Victims*, 23(5), 637-651.
- Indermaur, D. (1986). Reducing the opportunities for violence in robbery and property crime: The perspectives of offenders and victims. In D.B. Cornish & R.V. Clarke (red.). *Proceedings of the Centre for Crime Policy and Public Safety Crime Prevention Conference*, 133-157. Brisbane: Griffith University.
- Jackson-Jacobs, C. (2013). Constructing physical fights: an interactionist analysis of violence among affluent, suburban youth. *Qualitative sociology*, 36(1), 23-52.
- Jacobs, B.A. (2012). Carjacking and copresence. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 49(4), 471-488.

- Kleck, G., & M.A. DeLone (1993). Victim resistance and offender weapon effects in robbery. *Journal of Quantitative Criminology*, 9(1), 55-81.
- Klusemann, S. (2010). Micro Situational Antecedents of Violent Atrocity 1. *Sociological Forum*, 25(2), 272-295.
- Krippendorff, K. (2004). Reliability in Content Analysis. *Human Communication Research*, 30(3), 411-433.
- Latané, B. & S. Nida (1981). Ten years of research on group size and helping. *Psychological Bulletin*, 89(2), 308-324.
- Levine, M., P.J. Taylor & R. Best (2011). Third Parties, Violence, and Conflict Resolution. The Role of Group Size and Collective Action in the Microregulation of Violence. *Psychological Science*, 22(3), 406-412.
- Levine, M. & S. Crowther (2008). The responsive bystander: how social group membership and group size can encourage as well as inhibit bystander intervention. *Journal of personality and social psychology*, 95(6), 1429.
- Lindegaard, M.R., W. Bernasco, S. Jacques & B. Zevenbergen (2014). Posterior gains and immediate pains: Offender emotions before, during and after robberies. In J. van Gelder, H. Elffers, D.M. Reynald & D. Nagin (red.). *Affect and cognition in criminal decision making: Between rational choices and lapses of self-control*. New York: Routledge, 58-76.
- Lochem, P. van, M. Huijsman, R. Hendriks & I. Helsloot (2014). *Burgermoed als oplossing voor onveiligheid in het openbaar vervoer?* Renswoude: Crisislab.
- Luckenbill, D.F. (1981). Generating compliance: The case of robbery. *Urban Life*, 10(1), 25-46.
- Luckenbill, D.F. (1980). Patterns of force in robbery. *Deviant Behavior*, 1(3-4), 361-378.
- McCluskey, J.D. (2013). A comparison of robbers' use of physical coercion in commercial and street robberies. *Crime & Delinquency*, 59(3), 419-442.
- Nassauer, A. (2015). Effective crowd policing: empirical insights on avoiding protest violence. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 38(1), 3-23.
- Overvallen NL (2016). *Per Sector. Politie. Rapport gegenereerd op 8 maart 2016*.
- Porges, S.W. (2011). *The polyvagal theory. Neurophysiological foundations of emotions, attachment, communication and self-regulation*. New York: W.W. Norton.

- Romero, T., M.A. Castellanos & F.B. de Waal (2010). Consolation as possible expression of sympathetic concern among chimpanzees. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(27), 12110-12115.
- Rovers, B., M. Bruinsma, M. Jacobs, M. Jans, H. Moors, M. Siesling & C. Fijnaut (2010). *Overvallen in Nederland; Een fenomeenanalyse en evaluatie van de aanpak*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Schreijenberg, A. & F. Kriek (2013). *Woningovervallen op senioren: van makkie naar mythe*. P&W Verkenningen. Apeldoorn: Politie & Wetenschap.
- Siegel, S.M., M.L. Friedlander & L. Heatherington (1992). Nonverbal relational control in family communication. *Journal of nonverbal behavior*, 16(2), 117-139.
- Skogan, W.G. & R. Block (1983). Resistance and injury in non-fatal assaultive violence. *Victimology*, 8(3-4), 215-226.
- Tark, J. & G. Kleck (2004). Resisting crime: The effects of victim action on the outcomes of crimes. *Criminology*, 42(4), 861-910.
- Tracy, J.L. & R.W. Robins (2007). The prototypical pride expression: development of a nonverbal behavior coding system. *Emotion*, 7(4), 789.
- Wallbott, H.G. (1998). Bodily expression of emotion. *European Journal of Social Psychology*, 28(6), 879-896.
- Waal, F.B. de & J.A. Hoekstra (1980). Contexts and predictability of aggression in chimpanzees. *Animal Behaviour*, 28(3), 929-937.
- Zimmerman, P.H., J.E. Bolhuis, A. Willemsen, E.S. Meyer & L.P.J. Noldus (2009). The Observer XT: A tool for the integration and synchronization of multimodel signals. *Behavior Research Methods*, 41, 731-735.

Bijlagen

1 Tabellen bij hoofdstuk 2

Tabel B1.1: Uitdrukkingen van dominantie in de literatuur

Uitdrukking van dominantie	Referentie
Aanraking van het bovenlichaam	Fujisawa e.a., 2006; Romero e.a., 2010; Siegel e.a., 1992
Aanraking van de armen/handen	Fujisawa e.a., 2006; Romero e.a., 2010; Siegel e.a., 1992
Expansieve houding	Carney e.a., 2010; Klusemann, 2010; Nassauer, 2015; Tracy & Robins, 2007
Naar iemand toe bewegen	Hall e.a., 2005
Handen in de zij	Carney e.a., 2010; Klusemann, 2010; Tracy & Robins, 2007
Afstand niet meewerken	Hall e.a., 2005
Niet faciliteren van waardeoverdracht	Luckenbill, 1981
Achter iemand aan rennen	Borofsky e.a., 1971
Bedreigen met vuurwapen	Ganpat e.a., 2013
Gebruiken van vuurwapen	Ganpat e.a., 2013
Bedreigen met scherp voorwerp	Siegel e.a., 1992
Gebruiken van scherp voorwerp	Siegel e.a., 1992
Bedreigen met ander voorwerp	Siegel e.a., 1992
Gebruiken van ander voorwerp	Siegel e.a., 1992
Slaan/schoppen	Siegel e.a., 1992
Pakken	Siegel e.a., 1992
Duwen	Bernasco e.a., 2013
Vastbinden	Bernasco e.a., 2013
Vernietigen van object	Geen literatuur

Tabel B1.2: Uitdrukkingen van onderdanigheid in de literatuur

Uitdrukking van onderdanigheid	Referentie
Zelfaanraking	Hall e.a., 2005; Kluseman, 2010
Geminimaliseerde houding	Carney e.a., 2010; Kluseman, 2010; Nassauer, 2015; Tracy & Robins, 2007
Wegbewegen	Hall e.a., 2005
Gewone routines	Grossman, 1996
Stilstaan (<i>freeze</i>)	Porges, 2011
Handen omhoog	Kluseman, 2010; Nassauer, 2015
Gezicht bedekken met handen	Kluseman, 2010; Nassauer, 2015
Verstoppen	Bernasco e.a., 2013
Afstand meewerken	Hall e.a., 2005
Faciliteren van waardeoverdracht	Luckenbill, 1981

Tabel B1.3: Coderingsschema slachtoffergedrag

Slachtoffergedrag	Omschrijving
Zelfaanraking	Aanraking van het eigen lichaam met de eigen handen
Expansieve houding aannemen	Staand, schouders breed, hoofd omhoog
Geminimaliseerde houding aannemen	Schouders naar beneden, kin op de borst, starend naar de grond (ook: gaan liggen uit eigen beweging)
Weg bewegen	Beweging met de intentie zich te onttrekken aan de situatie
Stil blijven staan (bevroren)	Stoppen met bewegen, stilstaan
Gewone routines	Poging zich op een zo gebruikelijk mogelijke manier te gedragen
Handen omhoog houden	Beide handen open voor de borst
Gezicht met handen bedekken	Hand(en) bedekken het gezicht of de mond
Handen in de zij	Staand, heupen en ellebogen naar buiten
Verstoppen	Zich achter een object verbergen
Afstand meewerken	Op een door een dader gewenste manier bewegen
Afstand niet meewerken	Op een door een dader niet gewenste manier bewegen
Waardeoverdracht faciliteren	Gedraging waardoor de dader makkelijker bij de waardevolle spullen kan komen
Waardeoverdracht niet faciliteren	Gedraging waardoor de dader moeilijker bij de waardevolle spullen kan komen
Armen/handen dader aanraken	Lichte aanraking van de armen of handen van een dader door een slachtoffer
Bovenlichaam dader aanraken	Aanraking van het bovenlichaam of hoofd van een dader door een slachtoffer
Achter dader aan rennen	Beweging in dezelfde richting als een dader met de intentie deze achterna te gaan
Dreigen met wapen	Heffen of richten van een object op een dader
Wapen gebruiken	Het gebruiken van een object met de intentie een dader geweld aan te doen
Dader slaan/schoppen	Beweging met de intentie een dader geweld aan te doen met gebruik van de voet/hand en/of been/arm
Dader grijpen	Grijpen van een dader met de intentie deze vast te houden of in een bepaalde richting te bewegen
Dader duwen	Ferme aanraking met de intentie een dader in een bepaalde richting te bewegen
Armen/handen omstander aanraken	Lichte aanraking van de armen of handen van een omstander door een slachtoffer
Bovenlichaam omstander aanraken	Aanraking van het bovenlichaam of hoofd van een omstander door een slachtoffer

Tabel B1.4: Coderingsschema dadergedrag

Dadergedrag	Omschrijving
Zelfaanraking	Aanraking van het eigen lichaam met de eigen handen
Expansieve houding aannemen	Staand, schouders breed, hoofd omhoog
Geminimaliseerde houding aannemen	Schouders naar beneden, kin op de borst, starend naar de grond (ook: gaan liggen uit eigen beweging)
Weg bewegen	Beweging met de intentie zich te onttrekken aan de situatie
Stil blijven staan	Stoppen met bewegen, stilstaan
Handen in de zij	Staand, heupen en ellebogen naar buiten
Afstand meewerken	Op een door een slachtoffer gewenste manier bewegen
Waardeoverdracht	Gedraging met de intentie bij de waardevolle spullen te komen of die mee te nemen
Armen/handen slachtoffer aanraken	Lichte aanraking van de armen of handen van een slachtoffer door een dader
Bovenlichaam slachtoffer aanraken	Aanraking van het bovenlichaam of hoofd van een slachtoffer door een dader
Vuurwapen tonen	Vuurwapen zichtbaar op opname, niet gericht op iemand
Dreigen met vuurwapen	Vuurwapen gericht op een slachtoffer
Vuurwapen gebruiken	Gebruik vuurwapen met de intentie een slachtoffer geweld aan te doen
Scherp voorwerp tonen	Scherp voorwerp zichtbaar op opname, niet gericht op iemand
Dreigen met scherp voorwerp	Scherp voorwerp gericht op een slachtoffer binnen reikwijdte
Scherp voorwerp gebruiken	Gebruik scherp voorwerp met de intentie een slachtoffer geweld aan te doen
Ander wapen tonen	Potentieel ander wapen zichtbaar op opname, niet gericht op iemand
Dreigen met ander wapen	Potentieel ander wapen gericht op een slachtoffer binnen reikwijdte
Ander wapen gebruiken	Gebruik potentieel ander wapen met de intentie een slachtoffer geweld aan te doen
Slachtoffer slaan/schoppen	Beweging met de intentie een slachtoffer geweld aan te doen met gebruik van de voet/hand en/of been/arm
Slachtoffer grijpen	Grijpen van een slachtoffer met de intentie deze vast te houden of in een bepaalde richting te bewegen
Slachtoffer duwen	Ferme aanraking met de intentie een slachtoffer in een bepaalde richting te bewegen
Slachtoffer vastbinden	Gebruik van materiaal waardoor een slachtoffer niet meer kan bewegen
Object vernietigen	Gebruik van geweld met de intentie iets kapot te maken
Omstander slaan/schoppen	Beweging met de intentie een omstander geweld aan te doen met gebruik van de voet/hand en/of been/arm
Omstander grijpen	Grijpen van een omstander met de intentie deze vast te houden of in een bepaalde richting te bewegen
Omstander duwen	Ferme aanraking met de intentie een omstander in een bepaalde richting te bewegen
Armen/handen omstander aanraken	Lichte aanraking van de armen of handen van een omstander door een dader
Bovenlichaam omstander aanraken	Aanraking van het bovenlichaam of hoofd van een omstander door een dader

Tabel B1.5: Coderingsschema omstandergedrag

Omstandergedrag	Omschrijving
Zelfaanraking	Aanraking van het eigen lichaam met eigen handen
Expansieve houding aannemen	Staand, schouders breed, hoofd omhoog
Geminimaliseerde houding aannemen	Schouders naar beneden, kin op de borst, starend naar de grond (ook: gaan liggen uit eigen beweging)
Weg bewegen	Beweging met de intentie zich te onttrekken aan de situatie
Stil blijven staan (bevroren)	Stoppen met bewegen, stilstaan
Gewone routines	Poging zich op een zo gebruikelijk mogelijke manier te gedragen
Gezicht met handen bedekken	Hand(en) bedekken het gezicht of de mond
Handen in de zij	Staand, heupen en ellebogen naar buiten
Verstoppen	Zich achter een object verbergen
Dreigen met wapen	Heffen of richten van een object op een dader
Wapen gebruiken	Het gebruiken van een object met de intentie een dader geweld aan te doen
Dader slaan/schoppen	Beweging met de intentie een dader geweld aan te doen met gebruik van de voet/hand en/of been/arm
Dader grijpen	Grijpen van een dader met de intentie deze vast te houden of in een bepaalde richting te bewegen
Dader duwen	Ferme aanraking met de intentie een dader in een bepaalde richting te bewegen
Armen/handen dader aanraken	Lichte aanraking van de armen of handen van een dader door een omstander
Bovenlichaam dader aanraken	Aanraking van het bovenlichaam of hoofd van een dader door een omstander

Tabel B1.6: Frequentie van geobserveerde handelingen door daders, slachtoffers en omstanders in 58 overvallen

Beschrijving van het gedrag	Frequentie	Procent
Daders		
Afstand meewerken	2	0,26
Object vernietigen	19	2,43
Vuurwapen tonen	63	8,06
Ander wapen tonen	11	1,41
Scherp voorwerp tonen	29	3,71
Slachtoffer grijpen	22	2,81
Omstander slaan/schoppen	2	0,26
Slachtoffer slaan/schoppen	5	0,64
Weg bewegen	5	0,64
Dreigen met vuurwapen	46	5,88
Dreigen met ander wapen	5	0,64
Dreigen met scherp voorwerp	25	3,20
Omstander duwen	3	0,38
Slachtoffer duwen	20	2,56
Zelfaanraking	71	9,08
Slachtoffer vastbinden	17	2,17
Armen/handen omstander aanraken	2	0,26
Bovenlichaam omstander aanraken	2	0,26
Bovenlichaam slachtoffer aanraken	2	0,26
Waardeoverdracht	54	6,91
Ander wapen gebruiken	2	0,26
Scherp voorwerp gebruiken	1	0,13
Armen/handen slachtoffer aanraken	17	2,17
Slachtoffers		
Waardeoverdracht niet faciliteren	2	0,26
Handen in de zij	3	0,38
Zich bewust worden van overval	58	7,42
Afstand meewerken	64	8,18
Gezicht met handen bedekken	6	0,77
Expansieve houding aannemen	10	1,28
Waardeoverdracht faciliteren	39	4,99
Stil blijven staan (bevriezen)	4	0,51
Dader grijpen	1	0,13
Verstoppen	6	0,77
Geminimaliseerde houding aannemen	6	0,77
Weg bewegen	11	1,41
Gewone routines	3	0,38
Afstand niet meewerken	2	0,26
Dader duwen	3	0,38
Handen omhoog houden	35	4,48
Achter dader aan rennen	4	0,51
Zelfaanraking	48	6,14
Armen/handen van dader aanraken	6	0,77
Wapen gebruiken	6	0,77
Dreigen met wapen	3	0,38
Omstanders		
Gezicht met handen bedekken	1	0,13
Stil blijven staan (bevriezen)	3	0,38
Dader grijpen	1	0,13
Geminimaliseerde houding aannemen	1	0,13
Weg bewegen	15	1,92
Gewone routines	4	0,51
Zelfaanraking	8	1,02
Armen/handen dader aanraken	2	0,26
Wapen gebruiken	2	0,26

2 Tabellen bij hoofdstuk 3

Tabel B2.1: Sequenties van dreiging (D), geweld (G), weerstand (W) en coöperatie (C) in de 58 geanalyseerde overvallen

Volgnummer	Sequentie		
1	DG	30	WDWC
2	DC	31	CD
3	WGC	32	D
4	DW	33	D
5	GDWG	34	DC
6	DCWG	35	D
7	DCDC	36	WCD
8	DWGDWGDWD	37	D
9	DWD	38	DCD
10	DCD	39	DWCGC
11	DGC	40	D
12	D	41	C
13	WG	42	DGCD
14	DG	43	DCDC
15	D	44	DCD
16	DWDW	45	DCD
17	DWD	46	DCWGCDCDCD
18	DCDCD	47	DC
19	DCDCD	48	DWDGW
20	D	49	D
21	WD	50	CDCW
22	CW	51	DW
23	C	52	DC
24	WDWGD	53	DGWGDGC
25	WDC	54	DC
26	D	55	DC
27	DWDC	56	DC
28	DCD	57	C
29	DCD	58	DCWDGD

Tabel B2.2: Overvallen met en zonder dadergeweld naar (niet-gedragmatige) kenmerken van de overval

	Zonder geweld		Met geweld		Totaal	
	#	%	#	%	#	%
Duur van de overval						
Korter dan een minuut	10	55,6	8	44,4	18	100,0
2-3 minuten	21	91,3	2	8,7	23	100,0
Langer dan 3 minuten	13	76,5	4	23,5	17	100,0
Slachtoffer heeft wapen						
Nee	40	78,4	11	21,6	51	100,0
Ja	4	57,1	3	42,9	7	100,0
Locatie						
Bar of restaurant	3	50,0	3	50,0	6	100,0
Belwinkel	0	0,0	1	100,0	1	100,0
Bioscoop	1	100,0	0	0,0	1	100,0
Bloemenwinkel	1	100,0	0	0,0	1	100,0
Doe-het-zelfzaak	1	100,0	0	0,0	1	100,0
Drogist	1	100,0	0	0,0	1	100,0
Garage	1	100,0	0	0,0	1	100,0
Hotel	7	100,0	0	0,0	7	100,0
Huishoudelijke artikelen	1	33,3	2	66,7	3	100,0
Juwelier	5	100,0	0	0,0	5	100,0
Kledingwinkel	1	100,0	0	0,0	1	100,0
Nachtwinkel/minimarkt	1	33,3	2	66,7	3	100,0
Schoonheidssalon	1	100,0	0	0,0	1	100,0
Slijterij of tabakswinkel	6	85,7	1	14,3	7	100,0
Snackbar	1	100,0	0	0,0	1	100,0
Supermarkt	11	73,3	4	26,7	15	100,0
Tankstation	2	100,0	0	0,0	2	100,0
Taxi	0	0,0	1	100,0	1	100,0
Aantal daders						
Eén dader	20	90,9	2	9,1	22	100,0
Twee of meer daders	24	66,7	12	33,3	36	100,0
Aantal slachtoffers						
Eén slachtoffer	26	76,5	8	23,5	34	100,0
Twee of meer slachtoffers	18	75,0	6	25,0	24	100,0
Aantal omstanders						
Geen omstanders	17	85,0	3	15,0	20	100,0
Eén omstander	3	50,0	3	50,0	6	100,0
Twee of meer omstanders	24	75,0	8	25,0	32	100,0
Totaal	44	75,9	14	24,1	58	100,0

Tabel B2.3: Mislukte en geslaagde overvallen naar gedragsmatige kenmerken van slachtoffers, daders en omstanders

	Mislukte overval		Geslaagde overval		Totaal	
	#	%	#	%	#	%
Slachtoffer werkt actief mee						
Nee	6	54,6	5	45,5	11	100,0
Ja	6	12,8	41	87,2	47	100,0
Omstander werkt actief mee						
Nee	7	17,1	34	82,9	41	100,0
Ja	5	29,4	12	70,6	17	100,0
Slachtoffer biedt weerstand						
Nee	7	21,2	26	78,8	33	100,0
Ja	5	20,0	20	80,0	25	100,0
Omstander biedt weerstand						
Nee	12	21,4	44	78,6	56	100,0
Ja	0	0,0	2	100,0	2	100,0
Slachtoffer of omstander biedt weerstand						
Nee	5	17,2	24	82,8	29	100,0
Ja	7	24,1	22	75,9	29	100,0
Dader uit bedreiging						
Nee	1	16,7	5	83,3	6	100,0
Ja	11	21,2	41	78,9	52	100,0
Dader gebruikt geweld						
Nee	9	18,0	41	82,0	50	100,0
Ja	3	37,5	5	62,5	8	100,0
Totaal	12	20,7	46	79,3	58	100,0

Tabel B2.4: Mislukte en geslaagde overvallen naar overige (niet-gedragsmatige) kenmerken van de overval

	Mislukte overval		Geslaagde overval		Totaal	
	#	%	#	%	#	%
Duur van de overval						
Korter dan een minuut	6	33,3	12	66,7	18	100,0
2-3 minuten	2	8,7	21	91,3	23	100,0
Langer dan 3 minuten	4	23,5	13	76,5	17	100,0
Slachtoffer heeft wapen						
Nee	10	19,6	41	80,4	51	100,0
Ja	2	28,6	5	71,4	7	100,0
Locatie						
Bar of restaurant	2	33,0	4	67,0	6	100,0
Belwinkel	1	100,0	0	0,0	1	100,0
Bioscoop	1	100,0	0	0,0	1	100,0
Bloemenwinkel	0	0,0	1	100,0	1	100,0
Doe-het-zelfzaak	0	0,0	1	100,0	1	100,0
Drogist	0	0,0	1	100,0	1	100,0
Garage	0	0,0	1	100,0	1	100,0
Hotel	1	14,3	6	85,7	7	100,0
Huishoudelijke artikelen	0	0,0	3	100,0	3	100,0
Juwelier	1	20,0	4	80,0	5	100,0
Kledingwinkel	0	0,0	1	100,0	1	100,0
Nachtwinkel/minimarkt	0	0,0	3	100,0	3	100,0
Slijterij of tabakswinkel	2	28,6	5	71,4	7	100,0
Schoonheidssalon	0	0,0	1	100,0	1	100,0
Snackbar	0	0,0	1	100,0	1	100,0
Supermarkt	4	26,7	11	73,3	15	100,0
Tankstation	0	0,0	2	100,0	2	100,0
Taxi	0	0,0	1	100,0	1	100,0
Aantal daders						
Eén dader	4	18,2	18	81,8	22	100,0
Twee of meer daders	8	22,2	28	77,8	36	100,0
Aantal slachtoffers						
Eén slachtoffer	6	17,7	28	82,4	34	100,0
Twee of meer slachtoffers	6	25,0	18	75,0	24	100,0
Aantal omstanders						
Geen omstanders	4	20,0	16	80,0	20	100,0
Eén omstander	2	33,3	4	66,7	6	100,0
Twee of meer omstanders	6	18,8	26	81,3	32	100,0
Totaal	12	20,7	46	79,3	58	100,0

Leden Redactieraad Programma Politie & Wetenschap

Voorzitter	prof. dr. H.G. van de Bunt Hoogleraar Criminologie Erasmus Universiteit Rotterdam
Leden	mr. drs. C. Bangma Politieacademie, Hoofd School voor Hogere Politiekunde mr. W.M. de Jongste Projectbegeleider Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum Ministerie van Veiligheid en Justitie prof. dr. P. van Reenen Van Reenen-Russel Consultancy b.v. Studie- en Informatiecentrum Mensenrechten (SIM) Universiteit Utrecht drs. M. van Tankeren Operational auditor, onderzoeker Eenheid Den Haag drs. J.W. Swaan EMPM Politie, Eenheid Amsterdam
Secretariaat	Programmabureau Politie & Wetenschap Politieacademie Arnhemseweg 348 7334 AC Apeldoorn Postbus 834 7301 BB Apeldoorn www.politieenwetenschap.nl

Uitgaven in de reeks Politiewetenschap

1. **Kerntaken van de politie. Een inventarisatie van heersende opvattingen**
C.D. van der Vijver, A.J. Meershoek & D.F. Slobbe, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2001
2. **Bevoegdheden overd(r)acht. Een onderzoek naar delegatie en mandaat van beheersbevoegdheden in de politiepraktijk**
H.B. Winter & N. Struiksma, Pro Facto B.V., Universiteit Groningen, 2002
3. **Sturing van politie en politiewerk. Een verkennend onderzoek tegen de achtergrond van een veranderende sturingscontext en sturingsstijl**
J. Terpstra, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2002
4. **Woninginbrekers en zware jongens. Daders vanuit het voormalig Joegoslavië aan het woord**
M. van San, E. Snel & R. Boers, Risbo, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2002
5. **Zeg me wie je vrienden zijn. Allochtone jongeren en criminaliteit**
F.M.H.M. Driessen, B.G.M. Völker, H.M. Op den Kamp, A.M.C. Roest & R.J.M. Molenaar, Bureau Driessen, Utrecht, 2002
6. **Op deugdelijke grondslag. Een explorerende studie naar private forensische accountancy**
J. van Wijk, W. Huisman, T. Feuth & H.G. van de Bunt, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2002
7. **Voorbij de dogmatiek. Publiek-private samenwerking in de veiligheidszorg**
A.B. Hoogenboom & E.R. Muller, COT, Den Haag, 2003
8. **Hennepteelt in Nederland. Het probleem van de criminaliteit en haar bestrijding**
F. Bovenkerk, W.I.M. Hogewind, D. Korf & N. Milani, Willem Pompe Instituut, Universiteit Utrecht, 2003
9. **Politiekennis in ontwikkeling. Een onderzoek naar het verzamelen en veredelen van informatie voor het Politie Kennis Net**
I. Bakker & C.D. van der Vijver, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2003
- 10a. **Politie en geweld. Een verkenning van politiereacties op geweldsincidenten in vier Nederlandse regiokorpsen**
C.J.E. In 't Velt, W.Ph. Stol, P.P.H.M. Klerks, H.K.B. Fobler, R.J. van Treeck & M. de Vries, NPA-Politie Onderwijs- en Kenniscentrum, LSOP, Apeldoorn, 2003
- 10b. **Geweldige informatie? Onderzoek naar de informatiehuishouding van geweldsmeldingen bij de politie**
R. van Overbeeke, O. Nauta, A. Beerepoot, S. Flight & M. Rietveld, DSP-groep, Amsterdam, 2003

11. **Blauwe Bazen. Het leiderschap van korpschefs**
R.A. Boin, P. 't Hart & E.J. van der Torre, Departement Bestuurskunde, Universiteit Leiden/COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2003
12. **Over de grens. Een verkenning van projecten voor probleemjeugd in Duitsland, Engeland en Zweden**
I. van Leiden, G. Verhagen & H.B. Ferwerda, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2003
13. **Integriteit in het dagelijkse politiewerk. Meningen en ervaringen van politiemensen**
J. Naeyé, L.W.J.C. Huberts, C. van Zweden, V. Busato & B. Berger, Centrum voor Politiewetenschappen, VU Amsterdam, 2004
14. **Politiestraatwerk in Nederland. Noodhulp en gebiedswerk: inhoud, samenhang, verandering en sturing**
W. Ph. Stol, A.Ph. van Wijk, G. Vogel, B. Foederer & L. van Heel, Nederlandse Politieacademie, Onderzoeksgroep, LSOP, Apeldoorn, 2004
15. **De kern van de taak. Kerncompetenties van de politie als criterium voor de afbakening van kerntaken in de praktijk**
A. Mein, A. Schutte & A. van Sluis, ES&E, Den Haag, 2004
16. **Professionele dienstverlening en georganiseerde criminaliteit. Hedendaagse integriteitsdilemma's van advocaten en notarissen**
F. Lankhorst & J.M. Nelen, Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Sectie Criminologie, Amsterdam, 2004
17. **Paradoxaal Politiebestel. Burgemeesters, Openbaar Ministerie en Politiechefs over de sturing van de politie**
L.W.J.C. Huberts, S. Verberk, K. Lasthuizen & J.H.J. van den Heuvel, Vrije Universiteit Amsterdam/B&A Groep, 's-Gravenhage, 2004
18. **Illegale vuurwapens in Nederland: smokkel en handel**
A.C. Spapens & M.Y. Bruinsma, IVA, Tilburg, 2004
19. **Samenwerking en netwerken in de lokale veiligheidszorg**
J. Terpstra & R. Kouwenhoven, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2004
20. **Uit balans: politie en bestel in de knel. State-of-the-art: bundeling van kennis en inzicht**
H.G. van de Bunt, A.B. Hoogenboom, L.W.J.C. Huberts, E.R. Muller, J. Terpstra, C.D. van der Vijver & C. Wiebrens, 2004
Redactie: G.C.K. Vlek, C. Bangma, C. Loef & E.R. Muller
21. **Politie en media. Feiten, fictie en imagopolitiek**
H. Beunders & E.R. Muller, Erasmus Universiteit Rotterdam/COT, Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Leiden, 2005 (2e druk 2009)

22. **Integriteit van de politie. State-of-the-art: wat we weten op basis van Nederlands onderzoek**
L.W.J.C. Huberts & J. Naeyé, Centrum voor Politie- en Veiligheidswetenschappen/Vrije Universiteit, Amsterdam, 2005
23. **De sociale organisatie van mensensmokkel**
R. Staring, G. Engbersen, H. Moerland, N. de Lange, D. Verburg, E. Vermeulen & A. Weltevrede; m.m.v. E. Heyl, N. Hoek, L. Jacobs, M. Kanis & W. van Vliet, Erasmus Universiteit Rotterdam: Criminologie – Sociologie – Risbo, 2005
24. **In elkaars verlengde? Publieke en private speurders in Nederland en België**
U. Rosenthal, L. Schaap J.C. van Riessen, P. Ponsaers & A.H.S. Verhage, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag/Universiteit Gent, 2005
25. **De strafrechtelijke rechtshulpverlening van Nederland aan de lidstaten van de Europese Unie. De politieke discussie, het juridische kader, de landelijke organisatie en de feitelijke werking**
C.J.C.F. Fijnaut, A.C. Spapens & D. van Daele, Universiteit van Tilburg, Vakgroep Strafrechtwetenschappen, 2005
26. **Niet zonder slag of stoot. De geweldsbevoegdheid en doorzettingskracht van de Nederlandse politie**
J. Naeyé, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Vrije Universiteit Amsterdam, 2005
27. **Preventief fouilleren. Een analyse van het proces en de externe effecten in tien gemeenten**
E.J. van der Torre & H.B. Ferwerda, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag/Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2005
28. **Zedenmisdrijven in Nederland. Aangiften- en verdachtenanalyses op basis van HKS-gegevens**
A.Ph. van Wijk, S.R.F. Mali, R.A.R. Bullens, L. Prins & P.P.H.M. Klerks, Politieacademie Onderzoeksgroep, Apeldoorn, Vrije Universiteit Amsterdam. KLPD, 2005
29. **Groepszedenmisdrijven onder minderjarigen. Een analyse van een Rotterdamse casus**
I. van Leiden & J. Jakobs, Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2005
30. **Omgaan met conflictsituaties: op zoek naar goede werkwijzen bij de politie**
O. Adang, N. Kop, H.B. Ferwerda, J. Heijnemans, W. Olde Nordkamp, P. de Paauw & K. van Woerkom, Onderzoeksgroep Politieacademie, Apeldoorn/Advies en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2006
31. **De strategische analyse van harddrugsscenes. Hoofddlijnen voor politie en beleid**
E.J. van der Torre, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2006
- 32a. **Cijfers en stakeholders. Prestatiesturing en de gevolgen voor de maatschappelijke en politiek-bestuurlijke relaties van de politie**
A. van Sluis, L. Cachet, L. de Jong, C. Nieuwenhuyzen & A. Ringeling, Centre for Local Democracy, Erasmus Universiteit Rotterdam, 2006
- 32b. **Operationele betrokkenheid. Prestatiesturing en bedrijfsvoering Nederlandse politie**
A.B. Hoogenboom, Nivra-Nyenrode, Breukelen, 2006

- 32c. **Op prestaties gericht. Over de gevolgen van prestatiesturing en prestatieconvenanten voor sturing en uitvoering van het politiewerk**
M.P.C.M. Jochoms, F. van der Laan, W. Landman, P.S. Nijmeijer & A. Sey, Politieacademie, Apeldoorn/Twynstra Gudde, Amersfoort/Universiteit van Amsterdam, 2006
33. **Het nieuwe bedrijfsmatig denken bij de politie. Analyse van een culturele formatie in ontwikkeling**
J. Terpstra & W. Trommel, IPIT Instituut voor Maatschappelijke Veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente 2006
34. **De legitimiteit van de politie onder druk? Beschouwingen over grondslagen en ontwikkelingen van legitimiteit en legitimiteitstoekenning**
Bundel onder redactie van C.D. van der Vijver & G.C.K. Vlek, IPIT Instituut voor Maatschappelijke Veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente/Politie & Wetenschap, 2006
35. **Naar beginselen van behoorlijke politiezorg**
M.J. Dubelaar, E.R. Muller & C.P.M. Cleiren, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit Leiden, 2006
- 36a. **Asielmigratie en criminaliteit**
J. de Boom, G. Engbersen & A. Leerkes, Risbo Contractresearch BV/Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2006
- 36b. **Criminaliteitspatronen en criminele carrières van asielzoekers**
M. Althoff & W.J.M. de Haan, m.m.v. S. Miedema, Vakgroep Strafrecht en Criminologie, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Rijksuniversiteit Groningen, 2006
- 36c. **'Ik probeer alleen maar mijn leven te leven'. Uitgeprocedeerde asielzoekers en criminaliteit**
A. Leerkes, Risbo Contractresearch BV/Erasmus Universiteit, Rotterdam; Amsterdamse School voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek/Universiteit van Amsterdam, Amsterdam, 2006
37. **Positie en expertise van de allochtone politiemedewerker**
J. Broekhuizen, J. Raven & F.M.H.M. Driessen, Bureau Driessen, Utrecht, 2007
38. **Lokale politiechefs. Het middenkader van de basispolitiezorg**
E. J. van der Torre, COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement, Den Haag, 2007
39. **Nog niet verschenen**
40. **Conflict op straat: strijden of mijden? Marokkaanse en Antilliaanse jongeren in interactie met de politie**
N. Kop, Martin Euwema, m.m.v. H.B. Ferwerda, E. Giebels, W. Olde Nordkamp & P. de Paauw, Politieacademie, Apeldoorn, Universiteit Utrecht, 2007
41. **Opsporing onder druk**
C. Liedenabaum & M. Kruijsen, IPIT Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2008

42. **Symbolen van orde en wanorde. Broken windows policing en de bestrijding van overlast en buurtverval**
B. van Stokkom, Centrum voor Ethiek, Radboud Universiteit Nijmegen, 2008
43. **Verkeershandhaving: prestaties leveren, problemen aanpakken**
G. Meershoek & M. Krommendijk, IPIT, Instituut voor maatschappelijke veiligheidsvraagstukken, Universiteit Twente, 2008
44. **De frontlinie van opsporing en handhaving. Stelselmatige bedreigingen door burgers als contrastrategie**
M.J.G. Jacobs, M.Y. Bruinsma & J.W.M.J. van Poppel, IVA Tilburg, 2008
- 45a. **‘Kracht van meer dan geringe betekenis’. Deel A: Politiegeweld in de basispolitiezorg**
R. Bleijendaal, J. Naeyé, P. Chattellon & G. Drenth, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2008
- 45b. **‘Kracht van meer dan geringe betekenis’. Deel B: Sturing en toetsing van de politieke geweldsbevoegdheid**
G. Drenth, J. Naeyé & R. Bleijendaal, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2008
- 45c. **Agressie en geweld tegen politiemensen. Beledigen, bedreigen, tegenwerken en vechten**
J. Naeyé & R. Bleijendaal, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2008
- 45d. **Belediging en bedreiging van politiemensen**
J. Naeyé, m.m.v. M. Bakker & C. Grijzen, Vrije Universiteit Amsterdam, 2009
- 45e. **Uitgangspunten voor politieoptreden in agressie- en geweldssituaties**
J. Naeyé, Vrije Universiteit Amsterdam, 2010
46. **Wijkagenten en hun dagelijks werk. Een onderzoek naar de uitvoering van gebiedsgebonden politiewerk**
J. Terpstra, 2008
47. **Bijzonder zijn ze allemaal! Vergelijkend onderzoek naar reguliere en bijzondere opsporing**
W. Faber, A.A.A. van Nunen & C. la Roi, Faber Organisatievernieuwing, Oss, 2009
48. **Gouden bergen. Een verkennend onderzoek naar Nigeriaanse 419-fraude: achtergronden, daderkenmerken en aanpak**
Y.M.M. Schoenmakers, E. de Vries Robbé & A.Ph. van Wijk, Politieacademie, Apeldoorn/Bureau Beke, Arnhem, 2009
49. **Het betwiste politiebestel. Een vergelijkend onderzoek naar de ontwikkeling van het politiebestel in Nederland, België, Denemarken, Duitsland, Engeland & Wales**
A. Cachet, A. van Sluis, Th. Jochoms, A. Sey & A. Ringeling, Erasmus Universiteit Rotterdam/Politieacademie, Apeldoorn/Korps landelijke politiediensten, Driebergen, 2009
50. **Leven met bedreiging. Achtergronden bij aangiften van bedreiging van burgers**
B. Bieleman, W.J.M. de Haan, J.A. Nijboer & N. Tromp, Intraval & Rijksuniversiteit Groningen, 2010

- 51a. Het publieke belang bij private preventie. Een economische analyse van inbraakpreventiebeleid**
B.A. Vollaard, TILEC/Universiteit van Tilburg, 2009
- 51b. Het effect van langdurige opsluiting van veelplegers op de maatschappelijke veiligheid**
B.A. Vollaard, TILEC/Universiteit van Tilburg, 2010
- 52. Lokale politiek over politie**
T.B.W.M. van der Torre-Eilert, H. Bergsma & M.J. van Duin, met medewerking van R. Eilert, LokaleZaken, Rotterdam, 2010
- 53a. Trainen onder stress. Effecten op de schietvaardigheid van politieambtenaren**
R.R.D. Oudejans, A. Nieuwenhuys & G.P.T. Willemsen, Vrije Universiteit Amsterdam, 2010
- 53b. Schieten of niet schieten? Effecten van stress op schietbeslissingen van politieambtenaren**
A. Nieuwenhuys, G.P.T. Willemsen & R.R.D. Oudejans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2012
- 53c. Politievaardigheden onder stress. Het optimaliseren van aanhouding en zelfverdediging in de praktijk**
P.G. Renden, A. Nieuwenhuys, G.P.T. Willemsen & R.R.D. Oudejans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2015
- 53d. Effectief omgaan met acute stress. Effecten van aanleg en trainingsservaring op de schietprestatie onder druk**
A. Landman, A. Nieuwenhuys & R.R.D. Oudejans, Vrije Universiteit, Amsterdam, 2015
- 54. Politie en publiek. Een onderzoek naar de communicatievormen tussen burgers en blauw**
H.J.G. Beunders, M.D. Abraham, A.G. van Dijk & A.J.E. van Hoek, DSP-groep, Amsterdam/Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2011
- 55. Managing collective violence around public events: an international comparison**
O.M.J. Adang with cooperation from: S.E. Bierman, E.B. Brown, J. Dietermann, C. Putz, M. Schreiber, R. van der Wal, J. Zeitner, Police Science & Research Programme, Apeldoorn, 2011
- 56. Stads- en regioscan in de grootste Brabantse gemeenten. De achtergronden van onveilige GVI-scores**
B.M.W.A. Beke, E.J. van der Torre, M.J. van Duin, COT, Den Haag; LokaleZaken, Rotterdam & Beke Advies, Arnhem, 2011
- 57. De mythe ontrafeld? Wat we weten over een goed politieleiderschap**
W. Landman, M. Brussen & F. van der Laan, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2011
- 58. Proactief handhaven en gelijk behandelen**
J. Svensson, H. Sollie & S. Saharso, Vakgroep Maatschappelijke Risico's en Veiligheid, Institute of Governance Studies, Universiteit Twente, Enschede, 2011

- 59a. De sterkte van de arm: feiten en mythes**
J.H. Haagsma, T.M. Rumke, I. Smits, E. van der Veer & C.J. Wiebrens, Andersson Elffers Felix, Utrecht, 2012
- 59b. Blauw, hier en daar. Onderzoek naar de sterkte van de politie in Nederland, België, Denemarken, Engeland & Wales en Nordrhein-Westfalen**
J.H. Haagsma, I. Smits, H. Waarsing & C.J. Wiebrens, Andersson Elffers Felix, Utrecht, 2012
- 60. De nachtdienst 'verlicht'**
M.C.M. Gordijn, Rijksuniversiteit Groningen, 2012
- 61. Opsporing Verzocht. Een quasi-experimentele studie naar de bijdrage van het programma Opsporing Verzocht aan de oplossing van delicten**
J.G. van Erp, F. van Gastel & H.D. Webbink, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2012
- 62. Jeugdige zedendelinquenten en recidive. Een onderzoek bij jeugdige zedendelinquenten naar de voorspellende waarde van psychiatrische stoornissen en psychosociale problemen voor (zedes)recidive**
C. Boonmann, L.M.C. Nauta-Jansen, L.A. 't Hart-Kerkhoffs, Th.A.H. Doreleijers & R.R.J.M. Vermeiren, VUmc De Bascule, Duiwendrecht, 2012
- 63. Hoe een angstaas een jokkebrok herkent**
J. Jolij, Rijksuniversiteit Groningen, 2012
- 64. Politie en sociale media. Van hype naar onderbouwde keuzen**
A. Meijer, S. Grimmelikhuijsen, D. Fictorie, M. Thaens, P. Siep, Universiteit Utrecht, Center for Public Innovation, Rotterdam, 2013
- 65. Wapengebruik. Van inzicht in modus operandi naar een effectieve aanpak**
M.S. de Vries, Universiteit Twente, Enschede, 2013
- 66. Politieverhalen. Een etnografie van een belangrijk aspect van politieculturen**
M.J. van Hulst, Tilburg University, Tilburg, 2013
- 67. Recherchebazen. Een empirisch onderzoek naar justitieel politieleiderschap**
E.J. van der Torre, M.J. van Duin & E. Bervoets, LokaleZaken, Rotterdam, 2013
- 68. Driehoeken: overleg en verhoudingen. Van lokaal tot nationaal**
E.J. van der Torre & T.B.W.M. van der Torre-Eilert, m.m.v. E. Bervoets & D. Keijzer, LokaleZaken, Rotterdam, 2013
- 69. Overvallen vanuit daderperspectief. Situationele aspecten van gewelddadige, niet-gewelddadige en afgeblazen overvallen**
W. Bernasco, M.R. Lindegaard & S. Jacques, NSCR, Amsterdam, 2013
- 70. Geweld tegen de politie. De rol van mentale processen van de politieambtenaar**
L. van Reemst, T. Fischer & B. Zwirs, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2013

71. **Vertrouwen in de politie: trends en verklaringen**
L. van der Veer, A. van Sluis, S. Van de Walle & A. Ringeling, Erasmus Universiteit, Rotterdam, 2013
72. **Mobiel banditisme. Oost- en Centraal-Europese rondtrekkende criminele groepen in Nederland**
D. Siegel, i.s.m. R. Koenraadt, D. Lyubenova, N. Sovre & A. Troscianczuk, Universiteit Utrecht, 2013
73. **De ontwikkeling van de criminaliteit van Rotterdamse autochtone en allochtone jongeren van 12 tot 18 jaar. De rol van achterstanden, ouders, normen en vrienden**
F.M.H.M. Driessen, F. Duursma & J. Broekhuizen, Bureau Driessen, Utrecht, 2014
74. **Speciaal blauw. Verschijningsvormen en overwegingen van specialisatie en despecialisatie binnen de Nederlandse politieorganisatie**
R.J. Morée, W. Landman & A.C. Bos, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2014
75. **Gevangene van het verleden. Crisissituaties na de terugkeer van zedendelinquenten in de samenleving**
M.H. Boone, H.G. van de Bunt & D. Spiegel, m.m.v. K. van de Ven, Erasmus Universiteit, Rotterdam, Universiteit Utrecht, 2014
76. **Brandstichters onder vuur. Een empirisch onderzoek naar zaken van brandstichting en hun daders**
L. Dalhuisen & F. Koenraadt, Universiteit Utrecht, 2014
77. **Van stadswacht naar nieuwe gemeentepolitie? Gemeentelijk toezicht en handhaving in de openbare ruimte**
T. Eikenaar & B. van Stokkom, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2014
78. **Politiemensen over het strafrecht**
J. Kort, M.I. Fedorova & J.B. Terpstra, Radboud Universiteit, Nijmegen, 2014
79. **Kijken, luisteren, lezen. De invloed van beeld, geluid en schrift op het oordeel over verdachten-verhoren**
M. Malsch, R. Kranendonk, J. de Keijser, H. Elffers, M. Konter & M. de Boer, NSCR, Amsterdam, 2015
80. **De mentale gesteldheid van de familierechercheur. Een onderzoek naar werkgerelateerde stress en secundaire posttraumatische groei binnen een bijzondere groep politieambtenaren**
L.J.A. Bollen, M.C. Saan, M.J.J. Kunst, B.W.C. Zwirs & K.F. Kuijpers, Universiteit Leiden, 2015
81. **Na de vrijlating. Een exploratieve studie naar recidive en re-integratie van jihadistische ex-gedetineerden**
D.J. Weggemans & B.A. de Graaf, Universiteit Leiden, Universiteit Utrecht, 2015
82. **Dat heeft iemand anders gedaan! Een studie naar slachtofferschap en modus operandi van identiteitsfraude in Nederland**
L. Paulissen & J. van Wilsem, Universiteit Leiden, 2015

83. **Demonstratieve kampementen**
B. Roorda, Rijksuniversiteit Groningen, 2015
84. **Private ordebewaarders bij betogingen**
B. Roorda, Rijksuniversiteit Groningen, 2015
85. **Spelen met weerbaarheid. Belemmerende patronen en doorbrekende handelingsperspectieven bij het ontwikkelen van basisteams**
W. Landman, R. Kouwenhoven & M. Brussen, Twynstra Gudde, Amersfoort, 2015
86. **'Onnodige' bureaucratie binnen het basispolitiewerk. Onderzoek naar de achtergronden van een hardnekkig verschijnsel**
J. Kort & J.B. Terpstra, Radboud Universiteit Nijmegen, 2015
87. **Politie en GHB-problematiek op het platteland**
T. Nabben & D.J. Korf, Universiteit van Amsterdam, 2016
88. **Basisteams in de Nationale Politie. Organisatie, taakuitvoering en gebiedsgebonden werk**
J. Terpstra, I. van Duijneveldt, T. Eikenaar, T. Havinga & B. van Stokkom, Radboud Universiteit Nijmegen, 2016
89. **Samen of apart. De invloed van overleg tussen agenten bij het opstellen van het proces-verbaal**
A. Vredeveldt, L. Kesteloo & P.J. van Koppen, Vrije Universiteit Amsterdam, 2016

